

PROSTOR

23 [2015] 1 [49]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
23 [2015] 1 [49]
1-194
1-6 [2015]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

144-159 **ZRINKA BARIŠIĆ MARENIC**

TRI OSTVARENJA ZAGREBAČKIH
ARHITEKATA U CRNOJ GORI

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.036 (16.16)"19"

THREE PROJECTS REALIZED BY ZAGREB-
-BASED ARCHITECTS IN MONTE NEGRO

SUBJECT REVIEW
UDC 72.036 (16.16)"19"

Af

SL. 1. Z. VRKLJAN, B. KRSTULOVIC: KATOLIČKA ŽUPNA CRKVA U PODGORICI, 1963.-1969., FOTOGRAFIJA EKSTERIJERA PRED DOVRŠETKOM
FIG. 1. Z. VRKLJAN, B. KRSTULOVIC: CATHOLIC PARISH CHURCH IN PODGORICA, 1963-1969, EXTERIOR NEARLY FINISHED, PHOTOGRAPH

ZRINKA BARIŠIĆ MARENIC

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26
zbarisic@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 72.036 (16.16)“19”

TEHNIČKE ZNAJSTOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 10. 2. 2015. / 9. 6. 2015.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26
zbarisic@arhitekt.hr

SUBJECT REVIEW

UDC 72.036 (16.16)“19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 10. 2. 2015. / 9. 6. 2015.

TRI OSTVARENJA ZAGREBAČKIH ARHITEKATA U CRNOJ GORI

THREE PROJECTS REALIZED BY ZAGREB-BASED ARCHITECTS IN MONTE NEGRO

BAUER, HINKO
CRNA GORA
DUMENGIĆ, SELIMIR
DUMENGIĆ, ZOJA
HABERLE, MARIJAN
KRSTULOVIĆ, BORIS
VRKLJAN, ZVONIMIR

BAUER, HINKO
MONTE NEGRO
DUMENGIĆ, SELIMIR
DUMENGIĆ, ZOJA
HABERLE, MARIJAN
KRSTULOVIĆ, BORIS
VRKLJAN, ZVONIMIR

Radom su prezentirana tri ostvarenja zagrebackih arhitekata realizirana u Crnoj Gori tijekom 20. stoljeca. Dom Saveza državnih službenika u Ulcinju (1937.-1939., Hinko Bauer i Marijan Haberle), Dječja bolnica kliničkog tipa u Podgorici (1954.-1961., Zoja i Selimir Dumengjić) i Katolička župna crkva u Podgorici (1963.-1969., Zvonimir Vrkljan i Boris Krstulović) iznimna su ostvarenja hrvatske moderne arhitekture gotovo u potpunosti nepoznata stručnoj javnosti.

This paper presents three projects realized by the Zagreb-based architects in Monte Negro in the 20th century: Association of the Government Officials building in Ulcinj (1937-1939, Hinko Bauer and Marijan Haberle), Children's Hospital in Podgorica (1954-1961, Zoja and Selimir Dumengjić), and Catholic Parish Church in Podgorica (1963-1969, Zvonimir Vrkljan and Boris Krstulović). These outstanding examples of Croatian Modern architecture have been almost unknown in professional circles.

UVOD

INTRODUCTION

U sklopu rada predstavljena su tri ostvarenja zagrebačkih arhitekata u Crnoj Gori. Djela su to diplomanata Arhitektonskog odjela Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, te realizacije koje su gotovo u potpunosti nepoznate stručnoj javnosti Hrvatske. Izvedene su u Crnoj Gori, daleko od frekventnih putova koje većina poznaje, pa su samo djelomično prezentirane u stručnoj literaturi. Selekcija se odnosi na pojedina razdoblja moderne arhitekture, odnosno problemske cjeline desetljeća prije i nakon Drugoga svjetskog rata. To su ostvarenja koja predstavljaju tridesete, pedesete i šezdesete godine 20. stoljeća, a koja su po svojoj kvaliteti amblematski primjeri.

Zgrada odmarališta Doma Saveza državnih službenika u Ulcinju Marijana Haberlea i Hinka Bauera iz tridesetih godina više ne postoji, a recentni članak u znanstvenom časopisu „Prostor“ autora Ljiljane Blagojević i Borislava Vukičevića prezentira ga u kontekstu djelomično sačuvane dokumentacije i utvrđuje antologijski doprinos modernoj arhitekturi u Crnoj Gori. Iz pedesetih godina datira projekt Dječje bolnice kliničkog tipa u Podgorici arhitekata Zoje i Selimira Dumengjica. Premda je to ostvarenje prezentirano u tadašnjoj suvremenoj stručnoj literaturi u zemlji i inozemstvu, pa i na međunarodnoj izložbi EXPO, ostalo je zaboravljeno u kontekstu tipologije zdravstvene arhitekture, odnosno u sjeni najznačajnijih djela arhitekta Dumengjic. Treće

predstavljeno djelo – Katolička župna crkva u Podgorici iz šezdesetih godina, nepoznato je hrvatskoj stručnoj javnosti u cijelosti. Djelo je arhitekta Zvonimira Vrkljana, koji se dosljedno cijeloga života bavio i sakralnom arhitekturom, te Borisa Krstulovića, njegova asistenta na Katedri i Zavodu za građevne konstrukcije Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izuzetno ostvarenje Katoličke crkve svojom kvalitetom nadrađa sve sakralne realizacije u Hrvatskoj tijekom razdoblja socijalizma. Njegova pojavnost i snaga referentna je i aktualnim suvremenim težnjama te predstavlja izniman i nepoznat doprinos u kontekstu hrvatske moderne arhitekture. Uz druga projektna nastojanja arhitekata iz Hrvatske na crnogorskom području, ova gotovo nepoznata ostvarenja predstavljaju izuzetan doprinos modernoj arhitekturi kako Hrvatske, tako i Crne Gore.

KONTEKST MODERNE ARHITEKTURE U CRNOJ GORI

THE CONTEXT OF MODERN ARCHITECTURE IN MONTE NEGRO

„Pokret za stvaranje moderne arhitekture, koji je u Evropi pa i u Jugoslavenskim prostorima otpočeo odmah nakon prvog svjetskog rata, u Crnoj Gori nije imao većeg uticaja”, navodi arhitekt Božidar Milić u prikazu arhitekture 20. stoljeća u Crnoj Gori i pojašnjava kako „prilike nijesu bile povoljne za razvoj arhitekture u Crnoj Gori. Materijalne mogućnosti, nedostatak stručnog kadra, oskudica u materijalima uticali su da intenzitet izgradnje bude mali a arhitektura u tom periodu više osrednja ili gotovo nezapažena, uglavnom se svodila na njene funkcionalne zahtjeve. Arhitektonske objekte kao predstavnike karakteristiše uglavnom primjena eklektičnih orijentacija zasnovanih na elementima klasicizma, neobaroka i secesije sa dosta upropašenim izborom i obradom”.¹ Od niza pseudostilskih ostvarenja suvremenom se arhitekturom ističu, primjerice, djela arhitekata moderne iz drugih jugoslavenskih republika; npr. bolnica u Risnom prof. Milana Zlokovića i hotel Avala u Budvi arhitekta Dragomira Tadića, oba iz Srbije. U takvom kontekstu nastupa i poznati zagrebački dvojac Marijan Haberle i Hinko Bauer izvođeci Dom Saveza državnih službe-

¹ MILIĆ, 1986: 76-77

² Noviju historiografsku literaturu posvećenu razvoju crnogorske arhitekture u razdoblju između dva svjetska rata i u kasnijim razdobljima predstavljaju izdanja: STILNER, KOVAČEVIĆ, 2013. i MILIĆ, 2013.

³ ŠTRAUS, 1991: 88

⁴ MILIĆ, 1986: 77. Od navedenih arhitekata na zagrebackom Arhitektonsko-građevinsko-geodetskom fakultetu diplomu je stekao Ilija Sčepanović 1959. godine. [*** 2000: 316]

⁵ Kuratori: Boštjan Vuga, Dijana Vućinić, Simon Hartmann, Ilka i Andreas Ruby, te Nebojša Adžić [http://trea-

nika u Ulcinju. Svojevrsan import modernističkih arhitektonskih pristupa koji predstavljaju manji broj ostvarenja nije neobičan, s obzirom na činjenicu da se visokoškolska arhitektonska izobrazba u to doba nije izvodila u Crnoj Gori.²

Drugi svjetski rat donosi niz razaranja, u kojima je porušen dio značajnijih objekata, a siromašne ratne i poratne prilike dodatno su potencirale nedostatke iz predratnog razdoblja, koje se očituju u manjku stručnog kadra, oskudicama u materijalima i financijskim prilikama. U tom kontekstu malo je značajnih ostvarenja. U prikazu arhitekture Jugoslavije autor-akademik Ivan Štraus prvo značajno ostvarenje toga razdoblja u Crnoj Gori ilustrira realizacijom iz 1967. godine – hotelom Podgorica u istoimenom gradu arhitekta Svetlane Radević.³ Osobito je značajna i činjenica o raspisivanju arhitektonskih natječaja, koji su dijelom strukturirani i kao pozivni natječaji upućeni vodećim stručnjacima SFRJ – arhitektima specijaliziranim u pojedinim tipologijama. Rezultat jednog takvog natječaja jest i realizacija Dječje bolnice kliničkog tipa prema projektu pozvane arhitekta Zoje Dumengjić, sa Selimirom Dumengjićem, koja je ujedno i jedino ostvarenje crnogorske arhitekture prezentirano na svjetskoj izložbi EXPO u Bruxellesu 1956. godine. Kao istaknuti stručnjak na području zdravstvene arhitekture, arhitektica Zoja Dumengjić projektirala je i obližnju Opcu bolnicu, od koje je izveden jedino radiološki zavod, a novi Klinički centar izveli su 1974. godine Božidar Milić (prethodno citirani arhitekt) i Milan Popović. Oni su ujedno i arhitekti koje obilježava sljedeći navod: „Šezdesetih i početkom sedamdesetih godina na jugoslovenskim univerzitetima (Beograd, Zagreb, Ljubljana i Sarajevo) diplomiraju generacije crnogorskih arhitekata

koji su preuzeli vodeću ulogu u urbanizmu i arhitekturi Crne Gore. ... Zajednička polazna osnova bila im je stvaranje čvrstog jezgra savremene arhitekture i urbanizma. Te generacije su sa puno entuzijazma i znanja uspjele da raskinu sa stranim uticajem, koji je često imao komercijalni karakter, a da arhitekturu prilagode okolini koja afirmiše pejzažne vrijednosti i tradiciju.”⁴ Upravo djela iz toga razdoblja uključena su u crnogorsku prezentaciju arhitekture na recentnom Bijenalu arhitekture, 14. međunarodnoj izložbi arhitekture u Veneciji. U sklopu teme prezentiranja nacionalne arhitekture 1914.-2014. selekcija je temeljena na četiri moderna ostvarenja, danas u derutnom stanju (Hotel Fjord u Kotoru arhitekta Zlatka Ugljena, 1986.; Kayak Club Galeb u Podgorici arhitekta Vukote T. Vukotića, 1960.; Spomen-dom u Kolašinu arhitekta Marka Mušića, 1976.; Dom revolucije u Nikšiću arhitekta Marka Mušića, 1979.-1989., nedovršen).⁵ Upravo u kontekstu prezentirane teme devastacija moderne arhitekture u Crnoj Gori – srušeni Dom Saveza državnih službenika u Ulcinju arhitekata Marijana Haberlea i Hinka Bauera zorno ilustrira problematiku nasljedstva moderne arhitekture.

Prezentirani primjeri zagrebačkih arhitekata, s jedne strane, ilustriraju intenzivne krajnosti navedene teme, kako kompletnu destrukciju, tako i, s druge strane, opstojnost i živu funkciju do današnjih dana. Osobito je zanimljivo ostvarenje Katoličke crkve arhitekta Zvonimira Vrkljana i Borisa Krstulovića, sakralnog objekta manjinskog stanovništva realiziranog u razdoblju socijalizma, koje je beton-brut izvedbom, konstruktivno-oblikovnim i prostornim odnosima referentno i suvremenim arhitektonskim težnjama. Istovremeno, paradoksalno, u potpunosti je nepoznato hrvatskoj stručnoj javnosti.

SL. 2. PRIKAZ KONTEKSTA ARHITEKTURE CRNE GORE U REFERENTNOM RAZDOBLJU: BANSKA UPRAVA / SKUPŠTINA OPCINE, CETINJE (1932., NIKOLA KRASNOV); STAMBENA ZGRADA (1952., VUJADIN POPOVIĆ); KLINIČKI CENTAR, PODGORICA (1974., BOŽIDAR MILIĆ I MILAN POPOVIĆ); SPOMEN-DOM NOB, KOLAŠIN (1976., MARKO MUSIĆ)
FIG. 2. THE CONTEXT OF MONTE NEGRO ARCHITECTURE IN DIFFERENT PERIODS: GOVERNOR'S ADMINISTRATION / TOWN COUNCIL, CETINJE (1932, NIKOLA KRASNOV); RESIDENTIAL BUILDING (1952, VUJADIN POPOVIĆ); CLINICAL CENTER, PODGORICA (1974, BOŽIDAR MILIĆ I MILAN POPOVIĆ); MEMORIAL CENTER OF THE NATIONAL LIBERATION WAR, KOLAŠIN (1976, MARKO MUSIĆ)

sures-in-disguise.net]. Izbor djela i tema nadovezuju se, odnosno reflektiraju promišljanje Bernarda Tschumiya na međunarodnoj izložbi u Veneciji, s temom Common Ground kuratora Davida Chipperfielda iz 2012. godine, gdje je Tschumi prezentirao izbor postera, oglas za arhitekturu iz 1975. godine. Jedan od postera uz autorovu fotografiju devastirane Vile Savoy, koju je snimio 1968., prezentira tvrdnju koju i iznosi na posteru: „Ono što je najarhitektonskije na ovoj zgradi je stanje propadanja u kojem jest. ...Arhitektura preživljava samo onda kada nijeće formu koju društvo od nje očekuje. Tamo gdje nijeće sebe, prekoračujući granice koje je za nju postavila povijest.” [TSCHUMI, 2004: 59]

DOM SAVEZA DRŽAVNIH SLUŽBENIKA, ULCINJ

ASSOCIATION OF GOVERNMENT OFFICIALS BUILDING IN ULCINJ

(1937.-1939., HINKO BAUER I MARIJAN HABERLE)

„Ovaj izuzetni primjer hrvatske moderne zauzima osobito mjesto u arhitekturi međurat-

SL. 3. PRIKAZ KONTEKSTA HOTELSKE IZGRADNJE U DALMACIJI TRIDESETIH GODINA 20. ST.: HOTEL SPLENDID, UVALA LAPAD, DUBROVNIK (1935., DRAGO GALIĆ); GRAND HOTEL, LOPUD (1934.-1936., NIKOLA DOBROVIĆ); HOSTEL FERIJALNOG SAVEZA, MONTOVJERNA, DUBROVNIK (1940., NIKOLA DOBROVIĆ); HOTEL AMBASADOR, SPLIT (1934.-1937., JOSIP KODL)

FIG. 3. HOTEL ARCHITECTURE IN DALMATIA IN 1930S: HOTEL SPLENDID, LAPAD COVE, DUBROVNIK (1935, DRAGO GALIĆ), GRAND HOTEL, LOPUD (1934-1936, NIKOLA DOBROVIĆ); YOUTH HOLIDAY ASSOCIATION, HOSTEL IN MONTOVJERNA, DUBROVNIK (1940, NIKOLA DOBROVIĆ), HOTEL AMBASADOR, SPLIT (1934-1937, JOSIP KODL)

nog razdoblja u Crnoj Gori, a ujedno je to i prvi moderni hotel na crnogorskom primorju... zasnovan na konstruktivno-tehnološkim, estetskim i socijalnim principima suvremene arhitekture”, ustvrđuju Ljiljana Blagojević i Borislav Vukićević.⁶ Sredinom tridesetih godina 20. stoljeća na jugu Hrvatske već su realizirani prvi hoteli u duhu moderne arhitekture. U dubrovačkoj uvali Lapad arhitekt Drago Galić ostvaruje modernistički terasasti hotel manjeg mjerila – hotel Splendid 1935. godine.⁷ Arhitekt Nikola Dobrović u Dubrovniku realizira 1940. gradski hostel, a na otoku Lopudu Grand Hotel s parkom u okruženju 1934.-1936. godine.⁸ U Splitu je izgrađen gradski hotel Ambasador 1934.-1937. godine na dijelom nasutoj obali prema kompilacijskom projektu arhitekta Josipa Kodla.⁹ Tridesetih godina 20. stoljeća ostvaren je niz zapaženih kupališta: kupalište uz hotel Lisanj Vladimira Potočnjaka u Novom Vinodolskom (1935.), kupalište na Bačvicama u Splitu Prospera Čulića i Borisa Katunarica (1941.) ili, primjerice u Istri, u Puli, plažni objekt Enrica Trolisa (1936.).

Kad je riječ o Domu Saveza državnih službenika, zanimljivo je istaknuti temu naručitelja projekta. Kao jaki investitori u sklopu tipologije odmarališta i lječilišta pojavljuju se udruženja službenika, primjerice, Bolesnički fond Državnog saobraćajnog osoblja, ili mirovinski fondovi koji za svoje namještenike ili njihovu djecu iniciraju izgradnju lječilišta ili odmarališta.¹⁰ Odmaralište Doma Saveza državnih službenika nije hotel za imućnije građane, već odmaralište namijenjeno činovnicima, srednjem sloju stanovništva, pa je stoga i primjerena i financijski opravdana tipizacija elementarne arhitekture, koja za cilj postavlja racionalne modularne kapacitete s plitkim balkonima i raskošnijim zajedničkim terasama, koje obilježava postupna izloženost osunčanju, te su u funkciji afirmiranja društvenih odnosa službenika.

U međuratnom razdoblju izuzetno produktivan autorski dvojac Marijan Haberle¹¹ i Hinko Bauer¹² svoja autorska stajališta objašnjavaju riječima: „Obradom vanjštine nastojalo se objekat obilježiti prema njegovoj namjeni, naglašujući pri tom prostorno i konstruktivno rješenje, a bez ikakvih dekorativnih aplikacija”¹³, odnosno: „Bez naročitih formalnih po-

magala nastojalo se zgodnom grupacijom masa usred zelenila (objektu) dati (...) prijatan izgled.”¹⁴

Na platou bogatom vegetacijom ponad stjenovite obale Ulcinja, Marijan Haberle i Hinko Bauer hotel koncipiraju u osnovi od dvaju međusobno okomitih krila. Okomito na slojnice terena i obalu postavljaju četverokatno stacionarno krilo koje u silueti dijelom kasakadno prati nagib terena. Niže, dvoetažno krilo, s izduženim terasama i pratećim sadržajima, pozicionirano je okomito na njega. Postavljeno je paralelno sa slojnicama terena, s otvorenom krovnom terasom i natkrivenom podvučenom terasom. Ova posljed-

⁶ BLAGOJEVIĆ, VUKIĆEVIĆ, 2013: 14-25. Autori ujedno naziv hotela Ko-op, u uzem smislu, interpretiraju kraticom koja označava kooperativnu investiciju i upravljanje hotelom.

⁷ Hotel Splendid terasastog poprečnog presjeka na južnoj obali uvale Lapad ostvaren je na temelju nacela moderne arhitekture, internacionalnog stila. Na nasuprotnoj, sjevernoj obali arhitekt Galić istovremeno izvodi obiteljsku kucu Jakić za pomorskog kapetana, koju koncipira na potpuno drukčijem izrazu, na temelju regionalnih obilježja arhitekture, skladno strukturirajući i gradirajući intimne prostore doma, poluzatvorene prostore lođe, sjenovite terase i vrt, koje od setališta dijeli visoka opna zida.

⁸ Hostel Ferijalnog saveza, izdužena prizma postavljena okomito na slojnice terena, obilježava obloga od grubo tesanog kamena kvadratične strukture, raščlanjena horizontalnim potezima oblutaka. Park uz hotel na Lopudu, uz park na Trgu kralja Petra Kresimira IV. u Zagrebu (Ciril Jeglič), prva su modernistička ostvarenja parkovnih prostora u Hrvatskoj, koja se, za razliku od dekorativnih parkova ranijih razdoblja, priklanjaju stajalištu da je suvremeni park mjesto društvenih i rekreativnih zbivanja.

⁹ Nakon natječaja 1933. godine za hotel Jugoslavenkog-hotelskog A.D., hotel je realiziran prema potpuno novom, kompilacijskom projektu arhitekta Josipa Kodla, koji je prema napatku Ocjenjivačkog suda trebao objediniti elemente nagrađenih projekata arhitekta Simeonovica i arhitekata Helen Baldasar i Emilia Cicilianija.

¹⁰ Bolesnički fond za Drzavno saobraćajno osoblje raspisuje natječaje za Željezničarske bolnice u Zagrebu 1938. i u Beogradu 1940. godine. Drzavno dječje lječilište Strmac u Sumetlici pokraj Nove Gradiske (1936.-1938.), izvedba jednog paviljona, Z. Dumengjic izvedeno je za Bolnički fond saobraćajnog osoblja za liječenje željezničarske djece (dva južna paviljona, koja su trebale financirati Bolnička blagajna „Merkur” i Općina grada Zagreba, nisu izvedena).

¹¹ MARIJAN HABERLE (1908., Zagreb – 1979., Rijeka). Diplomirao na Tehničkom fakultetu u Zagrebu (1931.). Od 1930. radi u atelijerima R. Lubynskog, S. Hribara i A. Helfmana. S Hinkom Bauerom vodi arhitektonski atelije 1934.-1940.; djeluje samostalno 1940.-1945. Nastavnik je Tehničkoga fakulteta u Zagrebu 1943.-1945. Do 1951. radi u APZ-u, predaje na Tehničkom fakultetu u Sarajevu (1951.-1953.), vodi arhitektonski projektni biro Haberle (Forum). Laureat je nagrada za životno djelo „Viktor

nja uvučena je u drugi plan, dilatirana od kolonade visokih dvoetažnih armiranobetonskih stupova koji dominiraju u prvome planu sklopa.

Jasna tektonika armiranobetonskoga skeletnoga konstruktivnog sustava u prvome planu prema zelenilu i moru suprotstavljena je gruboj strukturi stijena uz morsku obalu, tvoreći na taj način izuzetnu likovnost cijeloga sklopa ostvarenog u prirodnom podneblju. Izražena tektonska komponenta jedna je od odlika arhitekture Marijana Haberlea i Hinka Bauera te predstavlja rani primjer u kojem ogoljela skeletna struktura oblikovno artikulira eksterijer.¹⁵ Ta se tema očituje i na njihovim zagrebačkim realizacijama, ostvarenju hipertrofiranog trijema Zagrebačkoga zbora u Savskoj cesti u Zagrebu 1936.-1939., a potom i u samostalnoj realizaciji Marijana Haberlea – stambenoj zgradi Župe sv. Blaža i kinodvorane u Kordunskoj ulici 1940. godine.

Primijenjena tektonika ujedno omogućuje artikulaciju polujavnih i dijelom natkrivenih otvorenih prostora, prizemnog trijema ili katne terase.

Kovacic" (1969.) i „Vladimir Nazor" (1973.). Član je JAZU od 1977. godine. Najznacajnija djela: 1937. Vila Alexander, Zagreb (+ H. Bauer, izvedba); 1936.-1939. Sajamski sklop Zagrebački zbor, Zagreb (+ H. Bauer, natjecajni projekt, djelomična izvedba); 1939.-1940. Stambena zgrada Župe sv. Blaža i kinodvorana, Zagreb (izvedba); 1949. Proširenje Zagrebačkog velesajma, Zagreb (izvedba); 1949.-1955. Brodarski institut, Zagreb (izvedba); 1955. Stambena zgrada Tehnike, Zagreb (izvedba); 1954.-1958. Hotel Plitvice, Velika poljana, Plitvice (izvedba, adaptiran); 1958.-1961. Spomen / Radnički dom Duro Salaj, Slavonski Brod (izvedba); 1962. Poslovna zgrada DOŽ (izvedba), Zagreb (+ M. Kos; dogradnja: V. Neidhardt, 2004.); 1958.-1973. Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Zagreb (izvedba, + M. Jurković, T. Zdořak). [UCHYTIĆ, i sur., 2009.]

12 HINKO BAUER (1908., Trst /Italija/ – 1986., Zagreb). Diplomirao na Tehničkom fakultetu u Zagrebu (1931.). A 1929.-1931. radi u atelijeru R. Lubynskog, 1932.-1934. u atelijeru Z. Neumanna. Od 1934. do 1940. djeluje u zajedničkom birou s Marijanom Haberleom. Dok 1954.-1963. vodi projektni biro Bauer. Bavi se arhitektonskom publicistikom. Laureat je nagrade „Viktor Kovacic" za životno djelo (1984.). Najznacajnija djela: 1937. Vila Alexander, Zagreb (+ M. Haberle, izvedba); 1938. Obiteljska kuća Schwarz-Gavrin, Zagreb (+ M. Haberle, izvedba); 1936.-1939. Sajamski sklop Zagrebački zbor, Zagreb (+ M. Haberle, natjecajni projekt, djelomična izvedba); 1940. Poslovno-stambena zgrada Fiat, Zagreb (izvedba); 1950.-1951. Stambeno-poslovni sklop, Rijeka (izvedba); 1955. Tri stambena nebodera, Zagreb (izvedba); 1958.-1960. Poslovno-stambena zgrada Varteks, Zagreb (izvedba). [UCHYTIĆ, i sur., 2009.]

13 HABERLE, BAUER, 1938: 85

14 BAUER, HABERLE, 1937: 101; BLAGOJEVIĆ, VUKIČEVIĆ, 2014.

15 U sklopu hrvatske moderne arhitekture 1930-ih jasna artikulacija tektonske komponente u arhitekturi zamjetna je u ostvarenjima diplomanata Tehničkoga fakulteta. Uz navedena djela M. Haberlea i H. Bauera, ogoljela skeletna struktura obilježava i ostvarenja Zoje Dumengić (primjerice, paviljon za tuberkulozu u Varazdinu), Ernesta Weissmanna – Vila Kraus u Zagrebu, te Prospera Čulica i Borisa Katunarica (kupašnice na Bacvicama, 1941.). Ova ce tema u hrvatskoj arhitekturi biti izraženija 1950-ih.

16 BLAGOJEVIĆ, VUKIČEVIĆ, 2014.

Srodnu i istovremenu realizaciju autorskog dvojca predstavlja i Vila Alexander na Gornjem Prekrižju 12 u Zagrebu 1937. godine, asketski oblikovana stambena kuća koja se nizom otvorenih i natkrivenih terasa povezuje sa zelenim ambijentom u okruženju. Tema kontaktne zone eksterijera i interijera – terasa obilježava i Hotel Plitvice u Velikoj poljani na Plitvičkim jezerima 1954.-1958. godine, samostalno Haberleovo ostvarenje koje djelomično koristi i elemente regionalne arhitekture.

„Arhitektura hotela Ko-op u Ulcinju efikasna je i ekonomična, zasnovana na tipizaciji i serijalizaciji, bez ijednog suvišnog elementa. To je arhitektura koja pruža jednake uvjete za sve, arhitektura modernog društva, a ne države. ...Također, u prostornoj koncepciji, konstrukciji i upotrebi materijala – betona, stakla, čelika, platna, aluminija, taraca – prepoznajemo organizacijski i ekonomski princip funkcionalne, konstruktivne i društveno odgovorne arhitekture, koji je veoma blizak Meyerovu konceptu”, zaključuju interpretaciju autori Ljiljana Blagojević i Borislav Vukičević.¹⁶

Dom Saveza državnih službenika oštećen je u potresu 1979. godine, te premda obnovljen, srušen je 2007. godine. Danas više ne postoji. U nizu devastacija moderne arhitekture to je još jedan alarmantan primjer koji ukazuje na nužnost njihove pravovremene zaštite i obnove, ukazujući na činjenicu da danas većina bastine moderne arhitekture ne postoji u autentičnom stanju.

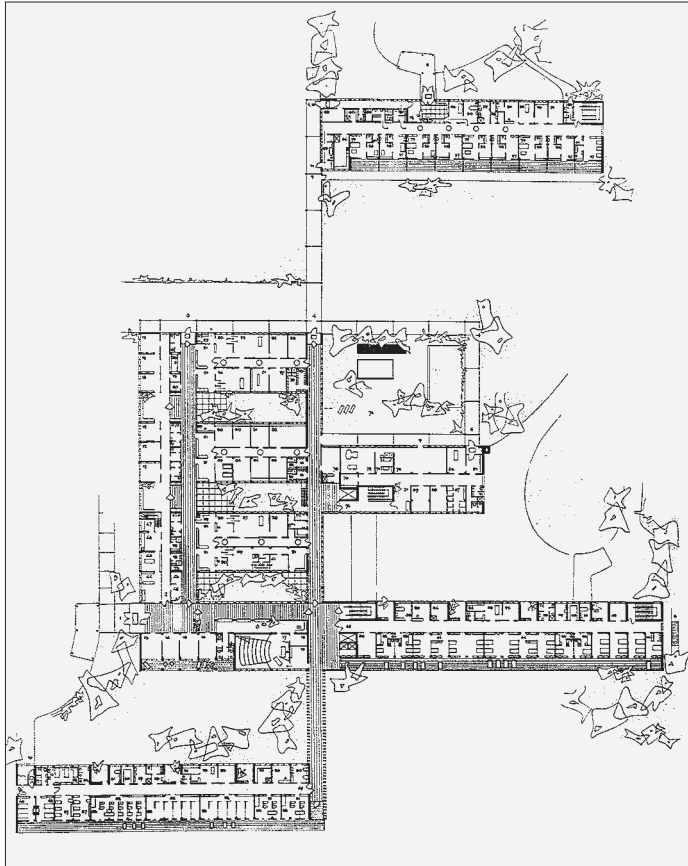
SL. 4. H. BAUER, M. HABERLE: DOM SAVEZA DRŽAVNIH SLUŽBENIKA U ULCIJNU, 1937.-1939., AKSONOMETRIJA PROJEKTA IZ 1938. I POGLED S MORA

FIG. 4. H. BAUER, M. HABERLE: ASSOCIATION OF THE GOVERNMENT OFFICIALS BUILDING IN ULCIJN, 1937-1939, AXONOMETRIC PROJECTION FROM 1938 AND VIEW FROM THE SEA

SL. 5. H. BAUER, M. HABERLE: SAJAMSKI SKLOP ZAGREBAČKI ZBOR, 1936.-1939., I VILA ALEXANDER, 1937., GORNJE PREKRIŽJE 12, ZAGREB

FIG. 5. H. BAUER, M. HABERLE: ZAGREB FAIR COMPLEX, 1936-1939, AND VILLA ALEXANDER, 1937, 12 GORNJE PREKRIŽJE, ZAGREB

SL. 6. Z. DUMENGIJĆ: DJEČJA BOLNICA KLINIČKOG TIPA U PODGORICI, 1954.-1961. (SA S. DUMENGIJEM), TLOCRT PRIZEMLJA

FIG. 6. Z. DUMENGIJĆ: CHILDREN'S HOSPITAL IN PODGORICA, 1954-1961 (WITH S. DUMENGIJĆ), GROUND-FLOOR PLAN

DJEČJA BOLNICA KLINIČKOG TIPA U PODGORICI

CHILDREN'S HOSPITAL IN PODGORICA

(1954.-1961., ZOJA DUMENGIJĆ, SURADNJA SELIMIR DUMENGIJĆ)¹⁷

Projekt Dječje bolnice kliničkog tipa ostvaren je na temelju prvonagrađenog rada na užemu pozivnom natječaju, na koji su pozvani i najrespektabilniji autori na području zdravstvene arhitekture iz Beograda i Crne Gore.¹⁸ Specijalizirana na području zdravstvene arhitekture¹⁹, pozvana autorica Zoja Dumengjić²⁰, uz supruga Selimira Dumengjića²¹, osvaja prvu nagradu. Ocjenjivački sud ustvrđuje: „Grupiranje pojedinih elemenata u funkcionalnom pogledu omogućava sprovođenje dobrog režima bolnice. Narocito su dobro odvojene komunikacije koje služe internim i vanjskim bolesnicima.”²²

Prvu etapu bolnice Zoja Dumengjić realizirala je uz suradnju supruga do 1961. godine.²³ Bolnički sklop smjsten je na sjevernoj obali rijeke Morače, s planiranom Općom bolnicom s istoka i tri strane tangiranom prometnicama. Projektom rješajem arhitekta Zoja

Dumengjić sjedinjuje svoje bogato iskustvo realizacije niza domova zdravlja i bolnica, a arhitekt Selimir Dumengjić svoj bogati teoretsko-programski rad na području zdravstvene arhitekture. Glavni bolnički sklop rasčlanjen je kao nizak prizemni i dijelom katni objekt. Formirana je rasčlanjena mreža komunikacija za različite korisnike, kao i niz nezavisnih ulaza.²⁴

Glavna bolnička zgrada riješena je uzdužnu komunikacijsku os sjever-jug. Obilježava ju gotovo naizmjenično nizanje okomitih krila, koja čine dva južna krila s bolničkim sobama za malene bolesnike i dijelom njihove majke.²⁵ U zapadnoj zoni, uz prilaznu os za

¹⁷ Arh. Zoja i Selimir Dumengjić; pozivni natjecajni projekt: 1. nagrada; izvedba prve etape: Zoja Dumengjić, uz suradnju Selimira Dumengjića, izvorno: Zavod za zaštitu majke i djeteta „Dr. Arsena Škatarica”, danas: Institut za bolesti djece, Bulevar Džordža Vašingtona / Ljubljanska ul.

¹⁸ Pozvani su autori: arh. Zoja Dumengjić, Zagreb; ing. arh. Milan Zloković, Beograd; ing. arh. Vojislav Djokić, Kotor; ing. arh. Stanko Kliska, Beograd, te ing. arh. Aljosa Žanko (Vojna građevinska direkcija). Ocjenjivački sud djelovao je u sastavu: ing. arh. Mate Bajlon, Beograd; ing. arh. Dragisa Brašovan, Beograd; ing. arh. Milorad Macura, Beograd; ing. arh. Milos Somborski, Beograd; ing. arh. Petar Vukotić, Titograd; dr. Radoje Lakić, Titograd; dr. Vukan Čupić, Beograd. [BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007: 276-277]

¹⁹ Bolnički sklopovi ostvareni prema projektu Zoje Dumengjić realizirani su i u Vrbniku ratne 1943., Splitu 1951.-1969., Karlovcu 1960.-1976., Koprivnici 1975.-1980. i Ogulinu 1975.-1981. Zaključuje se da su opće bolnice realizirane tijekom razdoblja od pet do čak dvadeset i pet godina, što zorno govori o skromnim financijskim mogućnostima Jugoslavije i ambicioznosti projektnog programa.

²⁰ ZOJA DUMENGIJĆ (djev. Petrovna Nepenjinca; Odesa, 31.12.1904. – Zagreb, 14.5.2000.). U Zagreb je stigla 1923., a zatim i diplomirala 1927. na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, suradujući određeno vrijeme u atelieru Ignjata Fischera. Djeluje kao projektant u sklopu Škole narodnog zdravlja 1930.-1941., Državnom projektnom zavodu Pliva 1941.-1945., Ministarstvu zdravstva 1945.-1947. te u Arhitektonsko-projektnom zavodu 1948.-1954. Samostalni Arhitektonsko-projektni biro Dumengjić vodi od 1954. do 1975. godine. Najznačajniji doprinos ostvaruje na području arhitekture zdravstvene namjene. Zacrtno tijekom tridesetih godina 20. st., projektantski prosede arhitekture Z. Dumengjić kulminirao je nakon Drugoga svjetskog rata samosvojinim arhitektonskim izrazom koji je na osobit način oplemenio hrvatsku graditeljsku baštinu. Laureat je nagrada za životno djelo „Viktor Kovačić” (1979.) i „Vladimir Nazor” (1995.). Najznačajnija djela: 1936.-1938. Državno dječje lječilište za tuberkulozu Strmac, Sumetlica pokraj Nove Gradiške (izvedba prve etape, dograđen); 1938.-1941. Škola sestara pomoćnica i internat, Zagreb (izvedba); 1940. Ekonomsko-komercijalna visoka škola na Sveticama, Zagreb (+ S. Dumengjić, Z. Vrkljan, natjecajni projekt); 1941. Državno lječilište za tuberkulozu Snopljak, Medvednica, Zagreb (projekt); 1946. Bolnica za tuberkulozu kosti i zglobova u Biogradu (rekonstrukcija i dogradnja); 1951.-1976., 1959.-1964. Opća bolnica; glavna bolnička zgrada i poliklinika, Split (izvedba); 1953.-1957. Dom zdravlja, Kutina (izvedba, adaptiran i dograđen); 1954.-1958. Paviljon za tuberkulozu Opće bolnice, Split (izvedba); 1957.-1959. Dom zdravlja, Omiš (izvedba, adaptiran); 1960.-1976. Medicinski centar, Karlovac (izvedba); 1962.-1976. Centar za ginekološki karcinom Klinike za ženske bolesti i porode, Zagreb (izvedba). [IVANOVIĆ KOSIK, 2010: 372; BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007.]

²¹ SELIMIR DUMENGIJĆ (1903., Velika pokraj Požege – 1983., Zagreb). Diplomirao je na Tehničkom fakultetu u Zagrebu 1927. Služio je vojni rok u Tivtu 1928. Voditelj je projektantske djelatnosti u sklopu Škole narodnog zdravlja u Zagrebu, 1929.-1942. Sa suprugom Zojom Dumengjić

vanjske pacijente projektiran je polikliničko-ambulantni blok, raščlanjen uz niz internih atrijskih prostora radi adekvatnog osvjetljenja i prozračivanja. U neposrednoj blizini pozicioniran je nastavni trakt. U sjevernoj zoni smješten je zarazni paviljon odijeljen parkom, koji je prema izvornom projektu suterenskim koridorom povezan s glavnom zgradom.²⁶

Južna, najkvalitetnija orijentacija prema rijeci podarena je, naravno, bolničkim sobama malenih bolesnika s tada inovativnom dopunom – sobama za majke. Izuzetna skrb za bolesnika, u ovome slučaju malenog djeteta, očituje se i u programsko-projektantskom doprinosu

1931.-1963. sudjeluje na pedesetak arhitektonskih natjecanja, a povremeno surađuje i sa Z. Vrkljanom. Izlaze na Internacionalnoj izložbi „Umjetnost i tehnika“ u Parizu 1937. Zaposlen je u Ministarstvu zdravlja u Zagrebu (1942.-1945.), nadstojnik je Odsjeka za visoke gradnje u Ministarstvu prometa u Zagrebu 1944., 1945.-1946. zaposlen je u Ministarstvu građevina u Zagrebu, 1946.-1952. u Ministarstvu narodnog zdravlja u Zagrebu, 1953.-1969. samostalni je savjetnik u Sekretarijatu za narodno zdravlje N.R.H. i u Republickom zavodu za arhitekturu u Zagrebu. Publicirao je brojne radove i surađivao u knjizi „Opća medicina“ (1964.) te „Medicinskoj enciklopediji“. Najznacajnija djela: 1929. Poliklinika u Đakovu (izvedba), 1931. Židovska bolnica u Zagrebu (natj. projekt, otkup, nomin. autori: D. Kiverov, S. Dumengjić, koautor: Z. Dumengjić), 1931.; Higijenski zavod u Banjoj Luci, Bosna i Hercegovina (natjecajni projekt, 1. nagrada, sa: Z. Dumengjić, izvedba prema djelomično izmijenjenom projektu); 1934.-1938. Obnova izgorjelog sela Donji Kraljevac (izvedba, s: B. Teodorović), 1939.-1940.; Stambena zgrada ing. S. Račić – ing. Z. Dumengjić u Zagrebu (izvedba, sa: Z. Dumengjić, adaptirana); 1940. Ekonomsko-komercijalna visoka škola u Zagrebu (pozivni natjecajni projekt, sa: Z. Dumengjić, Z. Vrkljan); 1954.-1961. Dječja bolnica kliničkog tipa u Podgorici, Crna Gora (poz. natj. projekt, 1. nagrada, sa: Z. Dumengjić, izvedba); 1954.-1955. Bolnica za duševne bolesti na Rabu (izvedba); 1955.-1961. Dom Crvenog križa u Velikom Lošinj (izvedba). [PREMERL, 1983: 4; BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007: 327-333]

22 Iz ocjene natjecajnog projekta arh. Dumengjić.

23 Postnatjecajni projekt: arh. Z. Dumengjić ostvaruje uz suradnju supruga arh. S. Dumengjića u sklopu APB „Dumengjić“. Izvođač je Opće građevinsko preduzeće „Titograd“. Datacija prema arhitekcičnim zabilješkama, MGZ.

24 „Glavna zgrada leži centralno, a riješena je u uskoj vezi s ambulancama i nastavnim dijelom. Zarazni paviljon odijeljen je od središnjeg dijela prostranim parkom. Jedan dio stambene kolonije riješen je u krugu bolnice, a drugi izvan nje u obliku slobodno stojećih objekata. Za ekonomičan je predviđeno posebno gospodarsko dvorište. Garaze su izdvojene u zasebnu zgradu izvan bolničkog prometa.“ [DUMENGIĆ, Z., 1975: 86]

25 Za hospitalizaciju u glavnoj su zgradi predviđena četiri odjela: Interni za malu djecu (25 kreveta i 12 kreveta za majke), Interni za predškolsku djecu (25 kreveta i 4 kreveta za majke). A za Kirurgiju, Traumu, Ortopediju (25 kreveta i 6 kreveta za majke), Otorinolaringologiju (6 kreveta), što je ukupno 103 kreveta. [DUMENGIĆ, Z., 1975: 86]

26 Zarazni paviljon i ambulante nisu izvedeni u prvoj fazi, a kako to učestalo i biva u praksi, niti ikada kasnije. Cjelovitost izvornog rješenja time je zaključena, a osobito kasnijim dogradnjama Medicinskog fakulteta istočno itd.

27 Takve brzine planove arhitektica će realizirati i u bolnici, tj. Medicinskom centru u Koprivnici, gdje ritmičnost parova soba novorođenčadi i majki artikulira ujedno i vanjštinu zgrade.

28 Zanimljivo je napomenuti da su obje dječje bolnice ostvarene uz financijsku potporu UNICEF-a.

29 DUMENGIĆ, 1975: 86

SL. 7. Z. DUMENGIĆ: DJEČJA BOLNICA KLINIČKOG TIPA U PODGORICI, 1954.-1961. (SA S. DUMENGIĆEM), FOTOGRAFIJA INTERNOG I KIRURŠKOG ODJELA
FIG. 7. Z. DUMENGIĆ: CHILDREN'S HOSPITAL IN PODGORICA, 1954-1961 (WITH S. DUMENGIĆ), INTERNAL MEDICINE AND SURGICAL WARDS, PHOTOGRAPH

da se tako slabom i malenom biću omogući i majčina podrška u najtežim trenucima – tijekom liječenja od teške bolesti koja je uvjetovala hospitalizaciju. Za svako četvrto oboljelo dijete predviđen je smještaj i za majku²⁷, a taj standard ni danas nije dosegnut u istovremenom ostvarenju Vladimira Turine – Dječjoj bolnici u Klaićevoj ulici u Zagrebu²⁸, kao ni u nizu drugih dječjih odjela u Hrvatskoj. „U rješenju je ostvarena suvremena koncepcija da majka mora i može boraviti uz oboljelo dijete, pa je za nju predviđena adekvatna prostorija uz dječji boks. Osim toga predviđena je i posebna nastamba za majke uz Interno odjeljenje za malu djecu, s posebnim prostorijama za dojenje. Projekt je zamišljen i riješen prema nacelima ove specifične namjene, a opremljen je svim suvremenim uređajima“, navodi autorica.²⁹

Dječja bolnica je ostvarena na temelju stvaralackih postulata već čvrsto utemeljenih u djelu arhitektice Zoje Dumengjić. Čovjeku namjenjuje svijetle i prozračne prostore interijera, maksimalno obogaćene atributima okolnoga krajolika, otvorenim vizurama i vanjskim prostorima. Ostvarena na temelju suverenoga vladanja funkcionalnim i konstruktivnim komponentama arhitekture, inventivna projektna nastojanja arhitektice Dumengjić manifestirala su specifičan oblikovni izraz koji se očituje raščlanjivanjem poprečnog presjeka, odnosno slojevitosti arhitektonske ovojnice.

Galerije, objedinjeni potez balkona ispred bolničkih soba june orijentacije, sjedinjuje

SL. 8. Z. DUMENGIĆ: DJEČJA BOLNICA KLINIČKOG TIPA U PODGORICI, 1954.-1961. (SA S. DUMENGIĆEM), FOTOGRAFIJA EKSTERIJERA
FIG. 8. Z. DUMENGIĆ: CHILDREN'S HOSPITAL IN PODGORICA, 1954-1961 (WITH S. DUMENGIĆ), EXTERIOR, PHOTOGRAPH

SL. 9. Z. DUMENGIĆ: PAVILJON ZA TUBERKULOZU U SPLITU, 1954.-1958., I DOM ZDRAVLJA U OMIŠU, 1957.-1959.

FIG. 9. Z. DUMENGIĆ: TUBERCULOSIS PAVILION IN SPLIT, 1954-1958, AND HEALTH CARE CENTER IN OMIŠ, 1957-1959

nekoliko funkcija – preuzima ulogu zajedničkih dnevnih prostora bolesnika, mjesto je socijalizacije i druženja, razmjene briga, paralelnoga koridora pacijenata i zaštite od jake južne insolacije. Prepoznatljiva je to prostorno-oblikovna tema koju arhitektica razvija nakon Drugoga svjetskog rata, a koja je kulminirala pri realizaciji splitske Opće bolnice 1951.-1969. godine, te u nizu projekata i ostvarenja zdravstvenih zgrada u Zagrebu, Kutini, Omišu i Pločama. Zacrtno tijekom tridesetih godina 20. stoljeća, projektantski proserde arhitektice Zoje Dumengjić kulminirao je nakon Drugoga svjetskog rata samosvojnim arhitektonskim izrazom koji je na osobit način oplemenio hrvatsku graditeljsku baštinu.

Kad je riječ o ovoj temi, zaključno treba istaknuti kako je u sklopu iznimnog opusa arhitektice Zoje Dumengjić od gotovo dvije stotine radova, satkanog od podjednako broja izvedbi, nagrađenih natjecajnih radova i projekata – Dječja bolnica u Podgorici jedno od samo četiri (sic!) ostvarenja realiziranih na temelju prvonagrađenoga natjecajnog rada³⁰, koja svjedoči o arhitektičinoj izuzetnoj ustrajnosti i nepokolebljivosti u radu, potki svakoga uspješnoga životnog djela.

U Podgorici, istočno od izvedene Dječje bolnice, Zoja i Selimir Dumengjić projektiraju 1960. godine i Opću bolnicu, no ona nije izvedena.³¹ Prema projektu arhitektice u tome sklopu realiziran je 1962. godine jedino Radiološki paviljon.³²

Onodobno istaknuto značenje ostvarenja Dječje bolnice u Podgorici potvrđuje i činjenica da je izložena u sklopu Jugoslavenske sekcije na Svjetskoj izložbi u Bruxellesu 1958. godine u glasovitom Jugoslavenskom paviljonu za EXPO, ostvarenom prema projektu Vjenceslava Richtera. Realizacija Dječje bolnice publicirana je i u njemačkom izdanju posvećenom bolnicama – *Handbuch für den neuen Krankenhausbau*.³³

KATOLIČKA ŽUPNA CRKVA U PODGORICI

CATHOLIC PARISH CHURCH IN PODGORICA

(1963.-1969., ZVONIMIR VRKLJAN
I BORIS KRSTULOVIC)³⁴

Najznačajniji prilog i najveće iznenađenje u sklopu teme ovoga rada zasigurno je realizacija Katoličke crkve u Podgorici profesora Zvonimira Vrkljana³⁵ i njegova asistenta Borisa Krstulovića.³⁶ Na uvjetovanost izgradnje crkve utječe malo poznata činjenica da je albansko stanovništvo sjeverne periferije Podgorice pretežito katoličko. „Lokacija crkve je na istočnoj periferiji grada prema Čemalskom polju i brdima, baš na putu nailaska gorštaka

albanske nacionalnosti. Kod zasnivanja objekta stao sam na stanovištu (prof. Vrkljan se sa time složio) da je danas kod nas odnos prema crkvi privatna stvar pojedinca. Vanjska atraktivna privlačnost je dakle nezasnovana. Trebalo je stvoriti specifičan prostor koji bi bio sasvim drugačiji od svih prostora koji se koriste u svakodnevnom životu. Znači jedan ‘slomljeni prostor’ koji nema nikakvog odnosa prema ničemu postojećem u okolini, jer po mom mišljenju vjernik ide u crkvu prvenstveno da ‘pobjegne’ od stvarnosti koja ga okružuje, to znači da treba naći na jedan sasvim neuobičajeni unutrašnji prostor”, autorske su riječi arhitekta Borisa Krstulovića.³⁷

Logičan izbor materijala jest armirani beton koji omogućava formiranje monolitne armiranobetonske ovojnice s vidljivom izgubljenom oplatom u eksterijeru. Doba je to prije pojave naftne krize, kada fizika zgrade nije nalagala nužne vanjske slojeve radi bolje termičke izolacije zgrade. Ekspresivnost grube armiranobetonske forme dominira u eksterijeru tog iznimnog ostvarenja tvoreći ‘kuću-znak’, izu-

³⁰ U razdoblju 1928.-1970. godine arhitektica je sudjelovala na čak 72 natjecaja, samostalno ili u koautorstvu, u najvećem broju sa suprugom S. Dumengjićem, osvojivši ukupno 62 nagrade i otkupa.

³¹ Naručitelj projekta bio je N.O.O. Titograd. Prostorno oblikovni koncept temelji se na arhitektičinu projektu glavne zgrade Opće bolnice u Splitu 1951.-1969., a koncipiran je od dva međusobno povezana paralelna krila, od kojih je sjeveroistočno u otklonu. Projektirana bolnica sastoji se od sljedećih zgrada: 1. Glavna bolnička zgrada u kojoj je smješten upravno-administrativni odjel, bolnički odjeli s 361 krevetom i medicinska odjeljenja; 2. Paviljon za radiologiju s 14 kreveta; 3. Prosekture; 4. Ekonomski i pogonski objekt. [BARIŠIĆ MARENIC, 2007: 296-297]

³² Prizemni bolničko-terapijsko-ambulantni sklop, ‘U’-tlocrtne sheme, obilježavaju karakteristični elementi ulaznog trijema i galerije. Južna galerija u funkciji je terase i prilaznoga trijema bolesničkim posjetima, dok je zapadni prizemni trijem glavni ulazni pretprostor bolničkog odjela. Radiološki zavod realiziran je na objedinjenoj bolničkoj parceli dijagonalno, u sjeveroistočnom uglu. [BARIŠIĆ MARENIC, 2007: 300-301]

³³ NEDELJKOV, 1962: 710-718

³⁴ Projekt je ostvaren u Zavodu za građevinske konstrukcije Arhitektonskog fakulteta iz Zagreba, predstojnika prof. Zvonimira Vrkljana. Danas: Rimokatolička crkva Presvetog Srca Isusovog.

³⁵ ZVONIMIR VRKLJAN (1902., Vukovar – 1999., Zagreb). Diplomirao na Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu (1924.). Radi u atelijeru I. Fischera 1926.-1930. Nastavnik je Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1928.-1972. Njegovo djelo obuhvaća stručni opus, pedagoški rad, istraživački rad na području razvoja građevinskih konstrukcija i standardizacije te publicistički opus kojim prati razvoj struke, fakulteta i suvremenika. Objavljuje više izdanja sveučilišnih skriptata i udžbenika 1946.-1986. Laureat je nagrada za životno djelo „Viktor Kovacic” (1969.) i „Vladimir Nazor” (1977.). Član je JAZU od 1988. godine. Najznačajnija djela: 1931.-1938. Sklop državnih srednjih škola, Zagreb (izvedba, danas Ministarstvo obrane RH); 1934.-1938. Okružni ured za osiguranje radnika (OUZOR), Osijek (+ B. Auer, izvedba, danas Dom zdravlja); 1937.-1939. Ženska realna gimnazija sestara milosrdnica, Zagreb (izvedba prve etape); 1937.-1942., 1946.-1952. Glavni sklop Veterinarskog fakulteta, Zagreb (izvedba, prateći paviljoni 1957.-1962.; Institut i klinike za porodiljstvo i kirurgiju + N. Kučan); 1940.-1942. Stambena zgrada, Bauerova ul., Zagreb (izvedba); 1963.-1969. Katolička župna crkva,

zetno nabijenog simboličkog značenja u području gdje je rimokatoličko stanovništvo u manjini. „Svojom odbojnošću asocira na prve inferiorne kršćanske objekte (tajne, a i one javne) kao izraz negacije ovozemaljskog blještavila”, ustvrdit će arhitekt Boris Krstulović.³⁸

Prostorno-funkcionalna organizacija razvija se linearno u tlocrtu duž uzdužne osi sjever-jug, s postupnom gradacijom od oba krajnja prilaza³⁹ do kulminacije kod svetišta, što se očituje u vertikalnoj kompoziciji sklopa. Unutar izduženog pravokutnoga gabarita linearno se nižu: prostor prilaznoga trga, longitudinalan sakralni prostor kojem se iznad oltara izdiže kristalična forma, armiranobetonska krunja skošena piramida s okulusom, kroz koji zenitalno osvjetljenje apostrofira oltar i križ na grubomu armiranobetonskom zidu iza svetišta. Kompozicijski, to je kontrapunkt nagibu glavnome izduženom prizmatičnog korpusa koji iza svetišta obavija prostor atrija i župne i odgojne prostore. U doba izgradnje bila je to prva crkva na Balkanu koje je inte-

Podgorica, Crna Gora (+ B. Krstulović, izvedba); 1967.-1970. Isusovačka skola i internat, Fratrovac 38, Zagreb (izvedba); 1985.-1988. Rekonstrukcija i adaptacija dvorca Januševca za Državni arhiv Hrvatske, Brdovec pokraj Zapresica (izvedba). [UCHYTIL, i sur., 2009.; BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007.]

36 Dr.sc. **BORIS KRSTULIĆ** (1932., Split – 2014., Zagreb). Diplomirao na Tehničkom fakultetu u Zagrebu 1956. Do 1957. radio je u Arhitektonskom projektnom birou „Zerjavić” u Zagrebu, a od 1958. suradnik je u Zavodu za arhitektonske kompozicije (prof. A. Albini). Od 1962. asistent je u Zavodu za građevne konstrukcije (prof. Z. Vrkljan) na Arhitektonsko-građevinsko-geodetskom fakultetu. Asistent je Građevinskog fakulteta u Zagrebu od 1963. (prof. R. Nikšić), a od 1972. je docent. Od 1977. do 1991. radi u Građevinskom institutu u Zagrebu. Doktorira 1987. („Specifični princip konstituiranja fleksibilnih arhitektonskih prostora”), 1988. izabran je u zvanje redovitog profesora. Habilitirao 1972. na sklopu Elektroslavonije u Osijeku. Laureat je republičkih nagrada „Borbe” (1972. i 1978.), godišnje nagrade „Vladimir Nazor” (1972.), godišnje nagrade „Viktor Kovačić” (1979.), nagrade „Zagrebačkog salona” (1979.) i nagrade „Vladimir Nazor” za životno djelo (2000.). Najznačajnija djela: 1959. Stambena zgrada, Zagreb (izvedba); 1960. Stambena zgrada, Zagreb (izvedba); 1963.-1969. Katolička župna crkva u Podgorici, Crna Gora (sa: Z. Vrkljan, izvedba); 1967.-1978. Elektroslavonija, industrijski sklop i računsko-dispecerski centar, Zeleno Polje, Osijek (izvedba); 1972. Upravno-poslovna zgrada Elektroslavonije, Slavonski Brod (izvedba); 1972. Interijer staroga dijela hotela Argentina, Dubrovnik (izvedba); 1974.-1975. Poslovna zgrada Elektre, Varazdin; 1984.-1997. Stambena zgrada, Zagreb (izvedba). [KRSTULIĆ, 1984.; <http://www.arhitekti-hka.hr/>]

37 KRSTULIĆ, 1984: 380

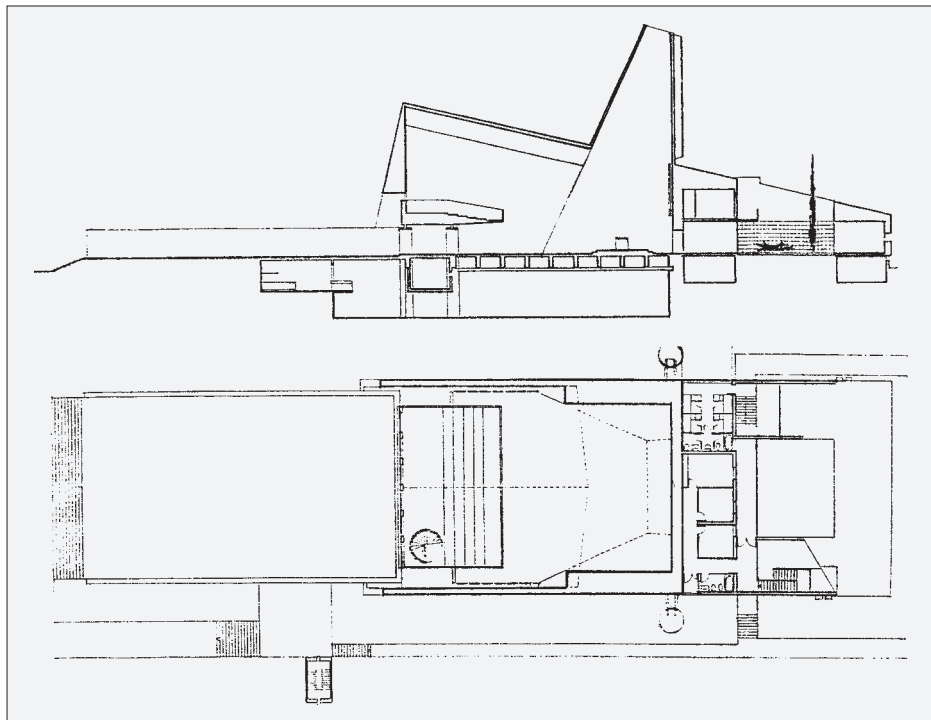
38 KRSTULIĆ, 1984: 380

39 Sjevernoga glavnog prilaza, preko pretprostora za vjernike i sekundarnoga južnog prilaza župnoga dvora strukturiranog oko atrija

40 STILLER, KOVAČEVIĆ, 2013: 126-127

41 Krstulović (intervju vodili: Bešlić, Galović, Mucko, Penezić, Rogina, 1999.), <http://www.d-a-z.hr/hr/aktualna-tema/osvrti/interview-boris-krstulovic,55.html>

42 Analogna struktura horizontalno naglašenih poteza dašcane oplata izvedena je i na nikada dovršenoj crkvi Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj ulici, ostvarenju Zvonimira Vrkljana i Valdemara Balleya 1965.-1971.

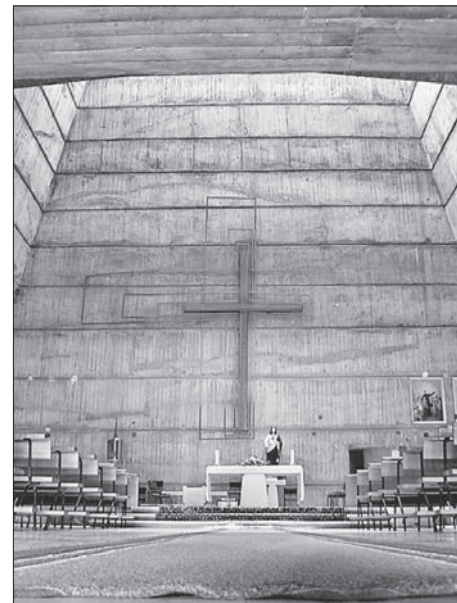

SL. 10. Z. VRKLJAN, B. KRSTULIĆ: KATOLIČKA ŽUPNA CRKVA U PODGORICI, 1963.-1969., UZDUŽNI PRESJEK I TLOCRT PRIZEMLJA

FIG. 10. Z. VRKLJAN, B. KRSTULIĆ: CATHOLIC PARISH CHURCH IN PODGORICA, 1963-1969, LONGITUDINAL SECTION AND GROUND-FLOOR PLAN

SL. 11. Z. VRKLJAN, B. KRSTULIĆ: KATOLIČKA ŽUPNA CRKVA U PODGORICI, 1963.-1969., FOTOGRAFIJA INTERIJERA I SVETIŠTA

FIG. 11. Z. VRKLJAN, B. KRSTULIĆ: CATHOLIC PARISH CHURCH IN PODGORICA, 1963-1969, INTERIOR AND SHRINE, PHOTOGRAPH

rijer projektiran u skladu s liturgijskim smjernicama reformi Vatikanskoga koncila. Nadalje, u najnižoj etazi nalazi se velika sportska dvorana, zenitalno osvjetljen prilaz župnim prostorima s knjižnicom i nekoliko učionica u kojima Župa volonterski nudi poduku popodnevim i vikendom.⁴⁰ Vertikala zvonika tangira pristupni prostor trga i sa skošenom krunjom piramidalnom strukturom dominira u silueti toga dijela grada. Generiranjem društvenih i sportskih sadržaja formiran je specifičan ‘program plus’ koji uz aktualnu poziciju uz recentno izvedenu minibusovnicu transformira ostvarenje Zvonimira Vrkljana i Borisa Krstulovića u značajan orijentir istočnoga dijela Podgorice.

„Po mom mišljenju ljudski ratio cijelu okolišu prihvaća apstraktno i reproducira shematizirano. Nije čudo da su se već prije pet tisuća godina pojavile piramide kao simboli. I mi danas, mislim, nastojimo formu disciplinirati najprije u stereometrijske oblike. Ako sve stavite u istu ravninu, podražavate čistu, apstraktnu formu”, navodi arhitekt Boris Krstulović u svome intervjuu.⁴¹

Ta monolitno izvedena građevina izborom jednoga materijala referira se suhozidnim kamenim gradnjama tradicionalne arhitekture u jadranskomu priobalnom području, s kamenim pločama u pokrovu. Referentnost te tradicijske potke uz monolitnost predstavlja i sitnozrnata horizontalna struktura grube dašcane oplata izvedena je i na nikada dovršenoj crkvi Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj ulici, ostvarenju Zvonimira Vrkljana i Valdemara Balleya 1965.-1971.

SL. 12. Z. VRKLJAN, B. KRSTULOVIC: KATOLIČKA ŽUPNA CRKVA U PODGORICI, 1963.-1969., FOTOGRAFIJA EKSTERIJERA

FIG. 12. Z. VRKLJAN, B. KRSTULOVIC: CATHOLIC PARISH CHURCH IN PODGORICA, 1963-1969, EXTERIOR, PHOTOGRAPH

u kontrapunktu su sa skošenim volumenima te uravnotežuju cjelokupnu kompoziciju. S druge strane, referentnost u internacionalnim tokovima čita se u brutalizmu, koji je u ovoj izvedbi dobio u hrvatskoj modernoj arhitekturi najrepresntativnijeg predstavnika.⁴³

Istovremeno kada i ovo djelo, prof. Zvonimir Vrkljan sa svojim drugim asistentom, Valdemarom Balleyem ostvaruje jednodostornu halu u gruboj beton-brut izvedbi u Zvonimirovoj ulici. Činjenica da svi spomenuti arhitekti rade na Katedri i Zavodu za građevne konstrukcije, preteći današnje Katedre za arhitektonske konstrukcije i zgradarstvo Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, objašnjava smjelost takvih prostornih rješenja velikih raspona, kao i suvereno baratanje armiranobetonskim konstrukcijama. U kontekstu tih ostvarenja Katolička crkva u Crnoj Gori svojevrsan je vrhunac.

Arhitekt Boris Krstulović u svojim će sljedećim samostalnim realizacijama industrijsko-upravnih sklopova Elektroslavonije u Osijeku (industrijski sklop 1967.-1971. i računsko-dispečerski centar, 1973.-1978.)⁴⁴ i Slavonskom Brodu (upravno-poslovna zgrada, 1972.) nastaviti opus vrhunskih ostvarenja koja obilježavaju prizmatične građevine velikog mjerila u beton-brut izvedbi.⁴⁵ Konstruktivne mogućnosti primijenjenog materijala najizrazitije eksponira na periferiji Osijeka, na Zelenom Polju. Poetičnu sliku periferije slavonskoga grada obilježavala je ravnica žitnih polja, gdje je u kontaktnoj zoni urbanog i agrarnog područja dominirala gruba kontrastna, lebdeća struktura, konzolno istaknuti beton-brut izvedeni korpus računsko-dispečerskog centra Elektroslavonije. Simboličko je značenje višestruko.

Usredotočujući se ponovno na Katoličku crkvu u Podgorici, ona je onovremeno po najbolje ostvarenje sakralne arhitekture koje su hrvatski arhitekti ostvarili tijekom socijalističkog razdoblja 1945.-1990. godine. Krajnje je neobično da ta tipologija kulminira u djelu hrvatskih arhitekata izvan Hrvatske. A možda je upravo ta činjenica, kao i lokacija na periferiji glavnoga grada Crne Gore, omogućila punu slobodu stvarateljima: dinamičnu kompoziciju geometrijskih tijela (prizme položene u nagibu i skošene krnje piramide, koje reinterpetiraju visinski akcent tradicionalne kupole i omogućuje zenitalno osvjetljenje) i materijalizaciju armiranobetonskom monolitnom konstrukcijom koja je artikulirana ogoljelom beton-brut strukturom. Ne zaboravimo da je tijekom razdoblja socijalizma sakralna arhitektura gotovo potpuno iščezla iz stručne produkcije u Hrvatskoj. U Zagrebu se izgrađuje nikada dovršena crkva, odnosno dogradnja i nadogradnja kripte franjevačke bazilike Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj ulici (1934.-1935.) prema projektu prof. Vrk-

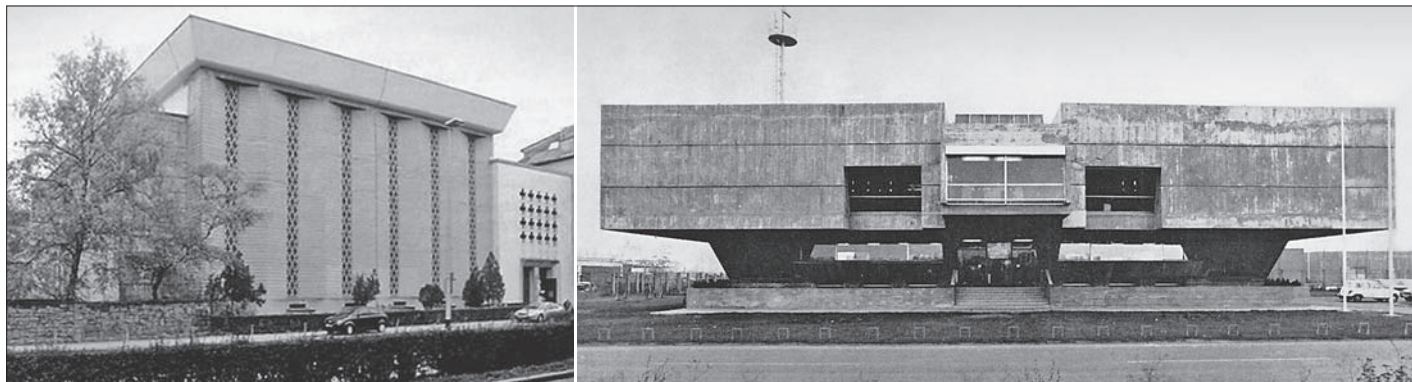
ljana i asistenta Balleya 1965.-1971. godine⁴⁶, te crkva Sv. Kriza u Sigetu Emila Seršića i Matije Salaja 1971.-1982. godine. Isti autori u Samoboru realiziraju franjevačku gimnaziju 1967.-1968. godine.⁴⁷ Uz nekoliko sakralnih djela arhitekta Zvonimira Vrklijana, arhitekta Sena Sekulić Gvozdanović ostvaruje obnovu župne crkve u Vocinu 1971. godine. Arhitekt Ivan Prtenjak realizira dimenzijom skromno, ali prostornim rješenjem kompleksno ostvarenje Župnoga centra na dubrovačkom Boninovu, na lokaciji između triju crkava 1977.-1980. godine⁴⁸, a u Rijeci prof. Boris Magas crkvu sv. Nikole Tavelica 1986. godine.⁴⁹ Upravo u kontekstu gore navedenih malobrojnih realizacija u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, Katolička crkva u Podgorici predstavlja iznimno sakralno ostvarenje hrvatske moderne arhitekture. Neoprvadano je zaboravljeno u hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi. Međutim, prema izboru urednika, odnosno kuratora Adolfa Stillera i Bojana Kovacevića, djelo prof. Zvonimira Vrklijana (i – greškom ispuštenim – koautorom Borisom Krstulovićem) uvršteno je u prikazu crnogorske arhitekture na izložbi u Beču recentne 2013. godine: *Montenegro : Kontrast Landschaft, Architektur Kontext / Contrast Landscape, Architecture Context*, pa je na taj način prvi put prezentirano crnogorskoj i austrijskoj stručnoj javnosti.⁵⁰ Oblikovanje i izbor materijala ostvaruju ugodno ozračje, na temelju post-Corbusierova diskursa u sakralnoj arhitekturi nakon (crkve u, op.a.) Ronchampsu; osobito u unutrašnjosti osjeća se jaka, mistična atmosfera poput one u unutrašnjosti špilje, sto je pojačano prirodnim (zenitalnim, op.a.) osvjetljenjem.⁵¹

43 Prethodi im konstruktivnost tribina Dinamova stadiona u Zagrebu (1946.-1954., 1962., Vladimir Turina, Franjo Neidhardt, Dragan Boltar, Eugen Erlih). U kontekstu beton-brut arhitekture treba navesti zaboravljena ostvarenja Trznice u Slavonskom Brodu (Vladimir Turina) i nadogradnje crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu (1965.-1971., Zvonimir Vrkljan, Valdemar Balley), Elektronski računski centar na Trešnjevci u Zagrebu (1969., Vjenceslav Richter, Krno Cimpresak, Maja Sah-Radović) i Dom zdravlja u Labinu (1963.-1969., Mladen Vodička, natjecajni projekt s Borisom Magasem). Sedamdesete godine, uz ostvarenja Borisa Krstulovića – sklopove Elektroslavonije u Osijeku i Slavonskom Brodu, obilježava i ogoljela betonska struktura Gradske knjižnice u Karlovcu (prva etapa, 1971.-1976., Mladen Vodička), Pekarnica kruha i kolaca u Makarskoj (1972., Milan Sosterić), Hoteli Kristal i Zagreb u Poreču (1970., Julije De Luca) itd.

44 1967.-1978., Boris Krstulović, Elektroslavonija, industrijski sklop i računsko-dispečerski centar, Osijek

45 Pozicioniranje društvenih sadržaja uz ulaz, zenitalno osvjetljenje proizvodno-skladišnog dijela i stereotomija armiranobetonske monolitne strukture korpusa velikog mjerila računsko-dispečerskog centra – iskustva su koja arhitekt Boris Krstulović zasigurno crpi iz realizacije Katoličke crkve u Podgorici.

46 „U središnjem dijelu luka Zvonimirove ulice, slovenski arhitekt Jože Plečnik 1934.-1935. godine projektira franjevačku baziliku Majke Božje Lurdske, ali je realizirana samo kripta. Godine 1965.-1971. izvodi se ulazni aneks i novi korpus crkve, jednodostorne hale u beton-brut

Izuzetno sakralno ostvarenje, koje danas uglavnom koriste Hrvati i Albanci katolčke vjeroispovijesti, neopravdano je zaboravljeno jer je aktualno i danas, te referentno i suvremenim stremljenjima. Utjecaji toga djela mogu se čitati i u crnogorskoj arhitekturi, u već spominjanom djelu Spomen-doma u Kolašinu u Crnoj Gori arhitekta Marka Musića (1976.), i to u beton-brut izvedbi, dinamičnoj kompoziciji i plasticitetu formi, te zenitalnom osvjetljenju interijera.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Zanimljiva je činjenica da arhitektura koju su ostvarili arhitekti iz Hrvatske tipološki predstavlja iskorak iz najučestalije produkcije u onodobnom Titogradu (Podgorici) u tome razdoblju – stambene arhitekture. To su ostvarenja javne namjene, tipologije koje se ne pojavljuju u velikom broju, npr. sklopovi

izvedbi (Z. Vrkljan i V. Balley). Natjecajni projekti provedeni 1995./96. godine planiraju nadogradnju sadašnje zatečene situacije i uređenje interijera. Unutar samostanskoga konglomerata Majke Božje Lurdske u Zagrebu 'Plečnikova kripta' razotkriva se poput 'arhitektonskog rudimenta'. Paradoks tog djela otkriven je u dihotomiji aspekta njegove fizičke hermetične pojavnosti i njegovog ekstremno komunikacijski inspirativnog aspekta idejnog projekta." [УЧУТИЛ, i sur., 2004.]

47 ŠEGVIĆ, 1986: 194

48 ŠEGVIĆ, 1986: 252

49 Potonje sakralno ostvarenje čini iskorak u smislu autorskog promišljanja i zasigurno je preteča Magasevu posljednjem ostvarenju dominikanske crkve na Ivaničgradskoj/Vukovarskoj u Zagrebu, ostvareno plohamo trećega reda. Potpuno inverzna situacija na području sakralne gradnje zavladaće nakon osnivanja samostalne Hrvatske 1990. godine, kada će broj realizacija u samo nekoliko godina nadici cjelokupno prethodno razdoblje. Kvantiteta ostvarenja, nažalost, rezultirala je inverzijom na području kvalitete tih realizacija, naravno – uz časte iznimke.

50 STILLER, KOVAČEVIĆ, 2013: 126-127. Izložba je održana u Beču 19.9.-15.11.2013.

51 „Formensprache und Materialwahl lassen in angeheimer Weise den Post-Corbusier'schen Diskurs im Kirchenbau nach Ronchamps durchscheinen; besonders im Innenraum wird eine starke, höhlenartigmystische Stimmung spürbar, die durch den Lichteinfall verstärkt wird.“ [STILLER, KOVAČEVIĆ, 2013: 126-127, prev. autora]

odmarališta, bolnice i crkve. A svako ostvarenje, nadalje, namijenjeno je specifičnom sloju stanovništva. Odmaralište je Dom Saveza državnih službenika, namijenjeno srednjoj klasi, činovnicima koji obavljaju poslove administracije, a ne hotel za imućni sloj koji može platiti ljetovanja u skupim hotelima. Zdravstvena ustanova je lječilište za najkrhkiiji sloj društva – djecu. Želja je onodobnoga Titograda da se emancipira u tome smislu i da u svojoj republici omogući specijalizirano lječilište za djecu. Sakralni sklop je crkva za manjinsko stanovništvo, rimokatolčke većinom albanske nacionalnosti, s odgojnim i obrazovnim podcentrom.

'Program plus' koji nudi u sklopu Župnoga dvora predstavlja društvenu nadogradnju, centar za odgoj namijenjen svome stanovništvu, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. To su vrijedna arhitektonska ostvarenja, sklopovi koji anticipiraju boljitak za odmor službenika, ozdravljenje najmlađih stanovnika i duhovnu okrepju manjine. Projektirani su ponajprije za ljude koji omogućuju operativno funkcioniranje državnih službi, a s druge strane za oboljelu djecu i stanovnike manjinske vjeroispovijesti. Njihovim oporavkom i odmorom okrepju se i cijelo društvo.

Na neki način krajnje je neobično da upravo takve specifične zadatke ostvaruju arhitekti iz druge sredine. No, s druge strane, baš i nije jer su to vrhunski stručnjaci s ostvarenim opusom koji ih profilira za eksport toga znanja, pa oni upravo u perifernim dijelovima crnogorskih gradova Podgorice i Ulcinja nespustano ostvaruju vrlo kvalitetna djela. S druge strane, suvremene, avangardne realizacije u Crnoj Gori zasigurno osnažuju moderni pokret u toj najmanjoj jugoslavenskoj republici. Slična se situacija dogodila i u Zagrebu nakon izložbe češoslovačke moderne arhitekture 1927. godine (koju je organizirao praški dak prof. Pavao Jusić), te realizacije preoblikovanja kuće Feller-Stern na središnjemu gradskom trgu prema projektu glasovitoga njemačkog arhitekta Petera Behrensa

SL. 13. Z. VRKLJAN, V. BALLEY: NADOGRAĐNJA KRIPTE FRANJEVAČKE BAZILIKE (JOZE PLEČNIK, 1934.-1935.) MAJKE BOŽJE LURDSKE U ZVONIMIROVOJ ULICI U ZAGREBU (1965.-1971.) I BORIS KRSTULOVIC: RAČUNSKO-DISPEČERSKI CENTAR ELEKTROSLAVONIJE U OSIJEKU (1973.-1978.)

FIG. 13. Z. VRKLJAN, V. BALLEY: ADDITION ONTO THE CRYPT OF THE FRANCISCAN BASILICA (JOZE PLEČNIK, 1934-1935) OF OUR LADY OF LOURDES CHURCH IN ZVONIMIROVA STREET IN ZAGREB (1965-1971) AND BORIS KRSTULOVIC: COMPUTING AND DISPATCH CENTER OF ELEKTROSLAVONIJA IN OSIJEK (1973-1978)

1927.-1928. godine.⁵² Nakon tih prijelomnica u samom su središtu Zagreba sirom otvorena vrata modernoj arhitekturi koja će se osobito afirmirati tridesetih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj. U to doba stasaju i sazrijevaju prve generacije arhitekata školovanih u Zagrebu, kako na Tehničkom fakultetu tako i na Umjetničkoj akademiji. „Neprihvatanje deklarativnih striktnih postavki konstruktivizma, funkcionalizma i utilitarizma jedna je od bitnih karakteristika grupacije i stavova arhitekata okupljenih oko Iblera”, odnosno školovanih na Umjetničkoj akademiji, navodi dr. Tomislav Premerl.⁵³ Arhitekti moderne u Hrvatskoj svoje djelovanje zasnivaju na temeljima moderne arhitekture, ali ta načela primjenjuju s osobitim senzibilitetom s obzirom na obilježja podneblja u kojem djeluju. Relativno skromne materijalne prilike naše

sredine nisu bile zapreka, već, naprotiv, poticaj za inovativna kreativna rješenja. Profesionalno djelovanje arhitekti integriraju s visokoobrazovnim procesom, izdavaštvom, te socijalno angažiranim kulturološkim i likovnom djelovanjem. Integralna je to potka kontinuitetu moderne i u poratnom razdoblju, kada u Hrvatskoj pedesetih godina kulminiraju autorski izrazi arhitekata koji su svoja prva djela stvarali u predratnom razdoblju.

Uz ovdje prikazana tri primjera moderne arhitekture koje su arhitekti iz Hrvatske ostvarili u Crnoj Gori i recentne članke Aleksandra Kadijevica u znanstvenom časopisu „Prostor”⁵⁴ – naslućuje se značenje djelovanja arhitekata iz Hrvatske, koje dolazi do izražaja i u drugim jugoslavenskim republikama. Osobito nakon Drugoga svjetskog rata na

⁵² Tome možemo dodati i realizaciju klaonice i stoćnog sajma na jugoistočnoj periferiji prema projektu njemačkog stručnjaka na tome području – Waltera Freesea 1928.-1931.

⁵³ PREMERL, 1990: 44

⁵⁴ KADIJEVIĆ, 2011. i 2014.

⁵⁵ Značajniji projekti bili su usmjereni na izgradnju glavnoga grada Beograda, za koji su 1946.-1950. godine bili raspisani natjecaji za reprezentativne sadržaje nove države: Centralni komitet KPJ; zgrada Predsjedništva, Opera, Mali stadion, Veliki stadion, Vojni muzej i veliki reprezentativni hotel. Natjecajnim projektima otvorilo se pitanje izraza reprezentativnosti moderne arhitekture, odnosno izraza socrealizma. Uz navedeni ciklus radova treba istaknuti i realizaciju groblja s krematorijem u Novom Sadu Josipa i Silvane Seissel te Miroslava Kollenza, 1963.-1964.-1984., te Pogon za preradu grozda Vrsacki vinogradi, Stanka Fabrisa, 1963.-1969. U Hrvatskoj je prema projektu arhitekata iz Srbije realiziran, primjerice, hotel Croatia u Cavtatu, Slobodana Milicevića, 1971.-1973.; zatvoreni bazen na Poljudu u Splitu ili, primjerice, pjesacki most u Osijeku.

⁵⁶ OUZOR, Mostar (Drago Ibler, 1930.); Sefardski hram (sinagoga), Sarajevo (Rudolf Lubynski, 1924.-1930.); Kazaliste, Zenica (Vladimir Turina, Boris Magas, 1961.-1962. natjecajni projekt); Muzej revolucije u Sarajevu (1958.-1963., Boris Magas, Edo Šmidihnen, Radovan Horvat); stambeni tornjevi u Zenici (1971.-1973., Edo Šmidihnen); Bolnice Nova Bila (1993., Ante Kuzmanic, D. Marasovic, Goran Rako); Obiteljsko imanje Bijaca (2011., Tomislav Curkovic, Zoran Zidaric – nagrada Drago Galic, 2011.). Uz niz pojedinačnih projekata i realizacija, u Sarajevu svoju profesionalnu djelatnost doživotno nastavlja Juraj Neidhardt (Skijaška kuća, Trebevic, Sarajevo (srusena); 1955.-1959. Filozofski fakultet, Marindvor, Sarajevo; 1966.-1980. Sklop nebodera ROU i zgrade Skupštine BiH, Marindvor, Sarajevo), a dio profesionalne karijere ostvaruje i Helen Baldasar te Andrija Cicin-Sain.

⁵⁷ Uz međuratni natjecajni rad Kauzlarica i Gomboša u Mariboru, treba istaknuti i realizaciju Zdravka Bregovca Hotela Golf na Bledu, te arhitekata Helene i Hrvoja Njirica iz 1997. Baumax Hypermarket i 1998. Mc Donald's drive in. S druge strane, slovenski arhitekti u Hrvatskoj ostvaruju niz značajnih realizacija: od kripte crkve Majke Božje Lurdske Jožeta Plecnika (1934.-1935.), Vojne bolnice u Zagrebu, nikada dovršene Sveučilišne bolnice na Blatu u Zagrebu, urbanističkog plana Splita III (Vladimir Musić, Marjan Bezanc, Nives Starc, 1968.-1969.) do, primjerice, Robne kuće u centru Osijeka (Milan Mihelić).

⁵⁸ Antun Ulrich, Slavko Löwy, Vlado Antolic, Egon Steinmann aktivni su u obnovi Makedonije nakon Drugoga svjetskog rata. Godine 1932. Drago Ibler realizira Okružni ured za osiguranje radnika (OUZOR) u Skopju (koji je danas Gradska bolnica). Nakon razornog potresa u Skop-

ju, 1965. laureati velikoga međunarodnog natjecaja za centar Skopja jesu Kenzo Tange te Radovan Miscevic i Fedor Wenzler.

⁵⁹ Primjerice, laureati međunarodnog natjecaja Povećala prirodnih i tehnoloških elemenata, Mratinje, Crna Gora, jesu arhitekti Ivanisín-Kabashi, 2009. godine. Nadalje, na području Crne Gore treba istaknuti i projektna nastojanja arhitekata Nenada Fabjanica, Andreja Uchytilla, Eve Vaniste Lazarevic i dr.

⁶⁰ Prva nagrada Zdenka Strizica na međunarodnom natjecaju za Ukrajinsko kazaliste u Harkovu 1930. godine. Treba navesti i tri međunarodna natjecaja za značajne zagrebacke projekte raspisana na prijelazu 1930./31. godine. Na natjecaju za Zakladnu i kliničku bolnicu na Salati Ernest Weissmann postize 1. plasman. U konkurenciji 225 pristiglih radova na natjecaju za Židovsku bolnicu u Petrovoj ul. dvije 3. nagrade dijelili su Ernest Weissmann, te Stjepan Gombos i Mladen Kauzlaric, a otkup u izborili Zoja i Selimir Dumengjic te Đorđe Kiverov. Na urbanističkom natjecaju za Generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba 3. nagradu dobila je autorska grupa Strizic-Holzbauer-Peteln. U poracu prvi je međunarodni uspjeh naših arhitekata dodjeljivanje prve nagrade Vjenceslavu Richteru i Zdravku Bregovcu na natjecaju za muzej u Alepu u Siriji (1956.), koji je i izveden.

⁶¹ Grand prix za arhitekturu, zlatna medalja za trijem i hortikulturu za Paviljon Kraljevine Jugoslavije, Međunarodna izložba umjetnosti i tehnike, Trocadero, Pariz, Francuska (1936.-1937., Josip Seissel); bronzana medalja za sportsku arhitekturu i diploma XIV. olimpijade na Olimpijskoj izložbi, London, 1948.; diploma XV. olimpijade za sportsku arhitekturu, Helsinki, 1952.; za stadion NK Dinamo u Zagrebu (1946.-1954., 1962. Vladimir Turina, Franjo Neidhardt, Dragan Boltar, Eugen Erlih); nagrada II. biennale likovnih umjetnosti u São Paulu 1954.; za kupalište Borik, Zadar (Zvonimir Pozgaj) i dr. [УЧУТИЛ, i sur., 2007.]

⁶² Primjerice, Ernest Weissmann u okviru Ujedinjenih naroda u New Yorku; Vlado Antolic na urbanističkoj djelatnosti u Burmi, Maleziji, Indoneziji; Radovan Tajder u Beču, Branimir Medic i Pero Puljiz u Amsterdamu i dr.

⁶³ Visokoškolsku nastavu održavali su Zdenko Strizic u Njemačkoj, Australiji i dr., a recentno i Vedran Mimica i Andrej Radman u Nizozemskoj, Neven Mikac u Norveškoj i dr.

⁶⁴ Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu uvršten je u 100 najboljih škola u Europi prema izboru talijanskog časopisa „Domus” 2013. godine [*** 2012.]. Današnji fakultet razvio se iz Arhitektonskog odjela Tehničke visoke škole utemeljene u Zagrebu nakon završetka Prvoga svjetskog rata i uspostavljanja Kraljevine SHS. Na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu Arhitektonski odjel djelovao je 1926.-1942. pod vodstvom akademika Drage Iblera.

⁶⁵ Novoutemeljeni Arhitektonski fakultet Univerziteta Crne Gore zasigurno će pridonijeti detaljnijem i sustavnom istraživanju moderne arhitekture u Crnoj Gori.

natječajima u glavnom gradu Beogradu, gdje su visoke plasmane na tim natječajima postigli upravo zagrebački arhitekti.⁵⁵ U bivšim jugoslavenskim republikama najintenzivnija je produkcija arhitekata iz Hrvatske u Bosni i Hercegovini⁵⁶, a najslabija u Sloveniji.⁵⁷ U sklopu poslijeratne obnove u Makedoniji angažirani su arhitekti i urbanisti iz Hrvatske, koji su u tome razdoblju zbog potrebe za stručnim angažmanom djelovali i u Makedoniji.⁵⁸

‘Eksport’ arhitekture iz Hrvatske ostvaruje se tijekom cijeloga modernog pokreta i različitih društveno-političkih okvira 20. stoljeća, pa sve do današnjih dana.⁵⁹ Djelatnost hrvatskih modernih arhitekata osnazuje se uspjesima na međunarodnim natječajima u zemlji, širi se i izvan granica Jugoslavije⁶⁰, a ostvarenja dobivaju i čitav niz medalja na međunarodnim

izložbama.⁶¹ Osobito je intenzivna djelatnost hrvatskih arhitekata u sklopu pokreta nesvrstanih, odnosno zemalja Trećega svijeta. Nadalje, mnogi su arhitekti svoje profesionalno djelovanje⁶² vrlo uspješno nastavili i u inozemstvu.⁶³ Dokaz je to kvalitete kako visokoobrazovnog procesa arhitekture u Zagrebu, koji se u kontinuitetu odvija od 1919. godine⁶⁴, tako i profesionalne djelatnosti arhitekata. Slijedom navedenoga arhitektura se može interpretirati kao vrhunski izvozni proizvod Hrvatske. Ovaj rad prilog je istraživanju dosega arhitekata iz Hrvatske izvan granica zemlje, ali i zasad još nezaokruženom istraživanju moderne arhitekture u Crnoj Gori.⁶⁵ Ujedno, činjenica da odmaraliste u Ulcinju više ne postoji, ukazuje na ugroženost naslijeđa moderne arhitekture te potrebe pravodobne zaštite i očuvanja najznačajnijih ostvarenja.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BARIŠIĆ, Z. (2002.), *Zgrade za obrazovanje u opusu arhitekta Zvonimira Vrkaljana*, magistarski rad, knj. I i II, Arhitektonski fakultet, Zagreb
2. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z. (2007.), *Arhitektica Zoja Dumengjić – osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
3. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z. (2009.), *Zgrada ženske realne gimnazije sestara milosrdnica u Zagrebu arhitekta Zvonimira Vrkaljana (1937.-1939.)*, „Prostor”, 17 (2 /38/): 284-297, Zagreb
4. BAUER, H.; HABERLE, M. (1937.), *Dvije natjecajne osnove. Konvikt „Narodne Uzdanice” u Sarajevu i Konvikt Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak”*, „Građevinski vjesnik”, 6 (7): 100-103, Zagreb
5. BAZALA, V. (1975.), *Pregled povijesti zdravstvenog graditeljstva na području Socijalističke Republike Hrvatske*, „Arhitektura”, 28 (152-153): 5-25, Zagreb
6. BELOUSOV, V.N. (1973.), *Zdanja uređenii zdravo-hranenija*, u: *Sovremenaja arhitektura Jugoslavii*: 133-139, Moskva
7. BEŠLIĆ, T.; GALOVIĆ, K.; MUCKO, I.; PENEZIC, V.; ROGINA, K. (1999.), *Boris Krstulović: Prvo sam sagradio kuće, a zatim o njima napisao doktorat*, „Čovjek i prostor”, 46 (5-8 /540-543/): 12-16, Zagreb
8. BLAGOJEVIĆ, L.J.; VUKIĆEVIĆ, B. (2013.), *Hotel Kooop u Ulcinju arhitekata Hinka Bauera i Marijana Haberlea*, „Prostor”, 21 (1 /45/): 14-25, Zagreb
9. BUDAK, M. (1958.), *Bolnica; bolnica za tuberkulozu*, Medicinska enciklopedija, Leksikografski zavod FNRJ, 2: 246-253, Zagreb
10. DUMENGIĆ, S. (1955.), *Dječja bolnica u Titogradu*, „Čovjek i prostor”, 2 (28): 3, Zagreb
11. DUMENGIĆ, Z. (1961.a), *Opća bolnica u Titogradu*, „Arhitektura-urbanizam”, 2 (8-9): 30, Beograd
12. DUMENGIĆ, Z. (1961.b), *Dječja bolnica u Titogradu*, „Arhitektura-urbanizam”, 2 (8-9): 34, Beograd
13. DUMENGIĆ, Z. (1975.), *Zavod za zaštitu majke i djeteta 'dr. A. Škatarica' u Titogradu*, „Arhitektura”, 28 (152-153): 86-87, Zagreb
14. DUMENGIĆ, S.; DUMENGIĆ, Z. (1964.), *Arhitektonski projektni biro Dumengjić Zagreb 1954-1964.*, katalog radova APB Dumengjić, jubilarno izdanje biroa povodom 10. godišnjice samostalnog djelovanja, Zagreb
15. HABERLE, M.; BAUER, H. (1938.), *Natjecajna osnova nove rentovne zgrade Hipotekarne banke Trgovackog fonda u Beogradu (ugao Kralja Milana i Frankopanove ulice)*, „Građevinski vjesnik”, 7 (6): 84-85, Zagreb
16. IVANOVIĆ KOSIK, V. (2010.), *Ruska boja na paleti Balkana – rusko umjetničko stvaralaštvo na Balkanu (krajem XIX – početkom XXI stoljeća)*, Institut za slavistiku, Ruska akademija znanosti, 372, Moskva
17. KADIJEVIĆ, A. (2011.), *Hrvatski arhitekti u izgradnji Beograda u 20. stoljeću*, „Prostor”, 19 (2 /42/): 467-477, Zagreb
18. KADIJEVIĆ, A. (2014.), *Tri poticajne modernističke realizacije hrvatskih arhitekata u Beogradu (1928.-1935.)*, „Prostor”, 22 (2 /48/): 268-277, Zagreb
19. KRSTULOVIĆ, B. (1984.), *Monografija radova 1954.-1984.*, Zagreb
20. MILIĆ, B. (1986.), *Arhitektura XX. vijeka u Crnoj Gori*, u: *Umjetnost na tlu Jugoslavije. Arhitektura XX vijeka*, IRO Prosveta, Beograd; Spektar, Zagreb; Prva književna komuna, Mostar
21. MILIĆ, B. (2013.), *Urbano nasljeđe Crne Gore sa posebnim osvrtom na razvoj Cetinja*, Orionart, Beograd
22. MOHOROVIĆIĆ, A. (1947.), *Teoretska analiza arhitektonskog oblikovanja*, „Arhitektura i urbanizam”, 1 (1-2): 6-8, Zagreb
23. NEDELJKOV, G. (1962.), *Der Krankenhausbau in Jugoslawien*, u: *Handbuch für den neuen Krankenhausbau*, Urban&Schwartzzenberg [ur. VOLLER, P.; HASSENPLUG, G.], separat 2. izdanja: 710-718, München/Berlin
24. PREMIERL, T. (1974.), *Zagrebacka moderna arhitektura između dva rata*, „Iz starog i novog Zagreba”, Muzej grada Zagreba, 191-204, Zagreb
25. PREMIERL, T. (1975.), *Zdravstveni objekti i projekti hrvatske meduratne arhitekture*, „Arhitektura”, 28 (152-153): 26-36, Zagreb
26. PREMIERL, T. (1983.), *Selimir Dumengjić 1903.-1983. (in memoriam)*, „Čovjek i prostor”, 30 (12 /369/): 4, Zagreb
27. PREMIERL, T. (1990.), *Hrvatska moderna tradicija između dva rata: nova tradicija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
28. PREMIERL, T. (1996.), *Arhitektura humanizma Zoje Dumengjić*, „Čovjek i prostor”, 43 (6-8 /505-507/): 19-21, Zagreb
29. STILLER, A.; KOVAČEVIĆ, B. [ur. i kuratorij] (2013.), *Montenegro: Kontrast Landschaft, Architektur Kontext / Contrast Landscape, Architecture Context*, Müry Salzmann, Wien
30. ŠEVIĆ, N. (1986.), *Stanje stvari, jedno viđenje, 1945-1985 / Situation in Architecture, a Point of View, 1945-1985*, „Arhitektura”, 39 (196-199): 118-280, Zagreb
31. ŠTRAUS, I. (1991.), *Arhitektura Jugoslavije 1945-1990*, IP Svjetlost, Sarajevo
32. TSCHUMI, B. (2004.), *Arhitektura i disjunkcija*, AGM, Zagreb
33. T.PL. (1995.), *Dumengjić, Zoja*, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, LZ „Miroslav Krleža”, 224, Zagreb
34. UCHYTIĆ, A.; BARIŠIĆ MARENIĆ, Z.; ŠTULHOFER, A. (2004.), *Jože Plečnik – Impulsi i ograničenja Crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu*, „AR – Arhitektura, raziskave”, 4 (1): 44-49, Ljubljana
35. UCHYTIĆ, A.; BARIŠIĆ MARENIĆ, Z.; KAHROVIĆ, E. (2009.), *Leksikon arhitekata Atlasa hrvatske arhitekture XX. stoljeća*, Arhitektonski fakultet, Zagreb
36. VOLLER, P.; HASSENPLUG, G. (1962.), *Handbuch für den neuen Krankenhausbau*, Urban&Schwartzzenberg, München/Berlin
37. ... (1960.), *Arhitekt Zoja Dumengjić (portret)*, „Čovjek i prostor”, 7 (105): 103, Zagreb
38. ... (1991.), *Arhitekti članovi JAZU*, Rad HAZU, Razred za likovne umjetnosti [ur. GALIĆ, D.], XIV, knj. 437, Zagreb
39. ... (2000.), *Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet 1919/1920.–1999/2000.* [gl. ur. OBADIĆ, M.], Arhitektonski fakultet, Zagreb
40. ... (2012.), *Europe's Top 100 Schools of Architecture and Design 2013, selected by Domus*, „Domus”, Editoriale Domus, Milano
41. ... (2014.), *Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – 95 godina, Kronogram 1919.-2014.*, Arhitektonski fakultet, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Muzej grada Zagreba [MGZ], Opatička 20, Zagreb, Ostavština arhitekata Zoje i Selimira Dumengjić
2. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski arhiv [AF-SA], Kačićeva 26, Zagreb
3. Arhiv autorice [ZBM]

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <http://www.arhitekti-hka.hr/>
2. <http://www.donbosko.me/zupa-podgorica>
3. www.skyscrapercity.com
4. <http://treasures-in-disguise.net>
5. <http://www.d-a-z.hr/hr/aktualna-tema/osvrti/interview-boris-krstulovic,55.html>

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1. KRSTULOVIĆ, 1984: 384
- Sl. 2. MILIĆ, 1986: 180, 185; ŠTRAUS, 1991: 144; MILIĆ, 1986: 187
- Sl. 3. UCHYTIĆ, i sur., 2007.; ZBM
- Sl. 4. BLAGOJEVIĆ, VUKIĆEVIĆ, 2013: 19 i 14
- Sl. 5. UCHYTIĆ, i sur., 2007.
- Sl. 6. NEDELJKOV, 1962.
- Sl. 7. DUMENGIĆ, S. i Z., 1964.
- Sl. 8. MGZ
- Sl. 9. BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007.
- Sl. 10. KRSTULOVIĆ, 1984: 383, 381
- Sl. 11. www.skyscrapercity.com
- Sl. 12. www.skyscrapercity.com
- Sl. 13. ZBM

SAŽETAK

SUMMARY

THREE PROJECTS REALIZED BY ZAGREB-BASED ARCHITECTS IN MONTE NEGRO

This paper presents three projects realized by the Croatian architects in Monte Negro during the 20th century: the building of the Association of the Government Officials (Hotel Ko-op) in Ulcinj (1937-1939, Hinko Bauer and Marijan Haberle), Children's Hospital in Podgorica (1954-1961, Zoja and Selimir Dumengjić), and Catholic Parish Church in Podgorica (1963-1969, Zvonimir Vrklijan and Boris Krstulović). The projects, designed by the Zagreb-based architects, graduates from the Technical faculty (Department of Architecture) of the University of Zagreb, have been almost unknown in Croatian professional circles. Until today they have been un-researched in professional literature.

Modernist architects in Croatia base their work on the essential principles of Modernism applying them with great sensitivity owing to a specific environment they work in. Relatively modest financial circumstances of the society have never been a hindrance but a stimulus to devise innovative solutions. Some architects integrate their professional work with higher education teaching, publishing and socially engaged cultural and art activities. Such an integral professional background ensured continuity of Modernism in the post-war period (1950s) when architects, who designed their first works in the pre-war period, came to the forefront of Croatian Modern architecture. The hotel in Ulcinj designed by the architects Haberle and Bauer from the 1930s is a representative example of standardization. The design was based on an absence of decoration and emphasis on a harmonious organization of outdoor spaces and their graded exposure, and the creation of a pleasant outdoor living room as a communal area for social gathering. The children's hospital from the 1950s was designed by the architects Dumengjić specialized in health care

architecture. Typologically, its counterpart is the children's hospital in Klaićeva street in Zagreb designed by the architect Vladimir Turina. Yet, it lacks the facilities of the Monte Negro hospital designed to provide accommodation for children's mothers. Both projects were financially supported by the UNICEF. The Catholic church is an outstanding raw concrete religious structure widely regarded as one of the best church projects of the socialist period when church architecture was almost non-existent. The outstanding church project designed by Zvonimir Vrklijan and Boris Krstulović from the 1960s is almost unknown in Croatian professional circles. The expressivity of crude reinforced concrete exterior is a dominant feature of the building. The house in this context became the sign loaded with symbolic meaning in an environment with the Roman Catholic minority. "Its unpleasant appearance evokes associations of the first inferior Christian structures (secret and public ones) as a denial of this world's glimmer", as Boris Krstulović said.

In this context they were representatives of Modernist architecture from the 1930s, 1950s and 1960s (pre-war and post-war Modernism), the time when Modern architecture was in full swing and the Modernist principles widely adopted regardless of the war and post-war turmoil when the topics of socialist realism were often addressed. The continuity of Modernism was unquestionable.

It is interesting that the projects realized by the Croatian architects stand apart from the residential buildings as the most frequent architectural type produced in Podgorica in those days. The projects designed by the Croatian architects were not that frequent: hotel complexes, hospitals and churches. Each of them was designed for a particular segment of population: the building of the Association

of the Government Officials was intended as a middle class vacation facility, not a hotel for the well off who can afford expensive hotels. The hospital was intended for children, the most fragile population segment. The government wanted to prove self-sufficient and provide specialized medical treatment in their own republic.

The church was built for the Roman catholic minority, mostly Albanians. It accommodated an educational facility for the so-called "Program plus" – an educational program for all citizens regardless of their nationality or religion. These three architectural projects were intended to cater for the well-being of the government officials, provide specialized medical care for children and offer spiritual support for a minority. Such goals are expected to have a beneficial effect on the whole society.

The fact that such specific projects were designed by the architects coming from a different background might seem unusual at first sight. But it should be borne in mind that these architects were leading experts in their field and therefore capable of carrying out complex tasks far from home. Thus they realized some of their most remarkable and avant-garde projects in the towns of Monte Negro but at the same time they fostered the development of Modern architecture in Monte Negro, the smallest republic of ex Yugoslavia. It stands as proof of the high-quality Zagreb school of architecture which has continually developed since 1919. Moreover, architecture in this context can be seen as a Croatian top quality export product. This research is on the one hand a contribution to the achievements of Croatian architects outside their home country and on the other a contribution to researches on Modern architecture in Monte Negro.

ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ**, docentica, nositeljica je kolegija Industrijska arheologija, Hrvatski prostor i arhitektura – sjeverozapadna Hrvatska, te HPA – Zagreb na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Magistrirala je 2002. i doktorirala 2007. Dobitnica je Državne nagrade za znanost 2010. za *Leksikon arhitekata Atlasa hrvatske arhitekture XX. stoljeca* (sa: A. Uchytil, E. Kahrović). Autorica-kustosica je hrvatskog nastupa na 14. Venecijanskom bijenalu 2014., s temom: *Fitting Abstraction, 1914.-2014.* (izbornica K. Šerman). Radi na afirmaciji međunarodne suradnje matičnog fakulteta.

ZRINKA BARIŠIĆ, Ph.D., Assistant Professor. She runs courses in Industrial Archaeology and Architecture in Croatian Regions – northwestern Croatia and Zagreb at the Faculty of Architecture in Zagreb. She received her M.Sc. degree in 2002 and her Ph.D. in 2007. She is the recipient of the 2010 State Science Award for her work on the *Lexicon of Architects – Atlas of the 20th Century Croatian Architecture* (with A. Uchytil, E. Kahrović). She was member of the Croatian team at the 14th Venice Biennale 2014 (with the topic: *Fitting Abstraction, 1914-2014*). She is in charge of the promotion of the Faculty of Architecture through international collaboration.

